๔ สังเวชนียสถาน

คำนำ

ยินดีทุกท่านที่ได้เดินทางมาอินเดีย เป็นมงคลโชคสำหรับทุกท่านที่ได้มาระลึกถึงพระพุทธองค์ ในการมาเยือน สังเวชนียสถาน 4 ตำบล ตามที่พระพุทธองค์ เคยตรัสไว้ในอดีต

ขณะนั้นพระอานนท์ได้ทูลถามว่า เมื่อไม่มีพระพุทธองค์ เสียแล้ว ภิกษุทั้งหลายจะพึงไป ณ สถานที่แห่งใดเล่า

จึงทรงแสดงสังเวชนียสถาน ๔ แห่งที่สำคัญที่สุด คือ สถานที่ที่พระพุทธองค์ทรงประสูติ (ลุมพินี) สถานที่ที่พระพุทธองค์ทรงตรัสรู้ (พุทธคยา) สถานที่ที่พระพุทธองค์ทรงแสดงพระปฐมเทศนา(สารนาถ) และสถานที่ที่พระพุทธองค์ทรงเสด็จดับขันธปรินิพพาน (กุสินารา) เป็นสถานที่ประเสริฐที่สุด ใครมีศรัทธาได้ไปกราบไหว้สักการะบูชา ก็จะระลึกถึงพระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐที่สุดในโลกระลึกถึงพระธรรมคำสั่งสอนที่ประเสริฐที่สุด ระลึกถึงหมู่อริยสงฆ์ผู้ประเสริฐที่สุด ทำให้เกิดความปิติยินดี และพึงพอใจที่ได้เกิดมาพบพระพุทธศาสนา

บุญกุศลที่ได้จัดพิมพ์หนังสือเล่มนี้ เพื่อเป็นธรรมทาน ขออุทิศให้ บิดามารดา ญาติสนิทพี่น้อง มิตรสหาย ญาติธรรม เพื่อนที่ร่วมทุกข์ร่วมสุขทั้งหลาย

มีสิ่งใดขาดตกบกพร่องทางผู้จัดทำกราบขออภัยมา ณ. ที่นี้ด้วย

กนกพร ฐิตธีรโรจน์

สารบัญ

เรื่อง	๔ สังเวชนียสถาน	หน้า
ลุมพินีวัน	สถานที่ประสูติ	๑
แค้วนพิหาร	สถานที่ตรัสรู้	๓
พราณาสี	พิธีอาบน้ำล้างบาปในแม่น้ำคงคา	๙
สารนาถ	สถานที่แสดงปฐมเทศนา	๑๑
นาลันทา	มหาวีทยาลัย แห่งแรกในพระพุทธศาสนา	๑๒
ราชคฤห์	วัดแห่งแรกในพุทธศาสนา	๑๔
สาวัตถี	พระพุทธองค์ จำพรรษานานที่สุด	๑๕
กุสินารา	ที่พระพุทธองค์เสด็จดับขันต์ปรินิพพาน	๑๙
พระธาตุเจ้าดอยตุง		๒๑
บทสวดสรรเสริญพระรัตนตรัย		๓๓

ลุมพินี

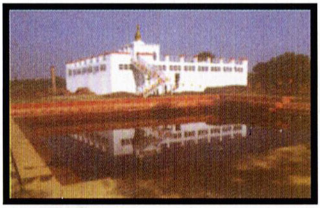

ลุมพินี สถานที่ประสูติของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

ครั้งพุทธกาล ลุมพินีเป็นอุทยาน สวนหลวงอันรื่นรมย์ อยู่ในเขตแดนแคว้นศากยะ บนฝั่งแม่น้ำโรหิณีระหว่าง กรุงกบิลพัสดุ์กับกรุงเทวหะชมพูทวีป "ณ มงคลสมัย วันศุกร์วิสาขปุรณมีเพ็ญเดือน ๖ แห่งปีก่อนพุทธศักราช ๘๐ เวลาสายใกล้เที่ยง ขณะที่พระนางสิริมหามายาพร้อมด้วยข้าราชบริพารฝ่ายในฝ่ายหน้าเสด็จกรุงเทวทหะเพื่อประสูติกาลขณะถึงป่าลุมพินี เผอิญพระนางเจ้าประชวรพระครรภ์จะประสูติ อำมาตย์ ผู้ตามเสด็จจัดที่ประสูติถวายใต้ร่มสาละ ตามที่สามารถจะจัดได้ พระศาสดาได้ประสูติจากพระครรภ์ พระมารดาในที่นั่น

พระศาสดาได้เสด็จอุบัติมาเพื่อทรงทำอุปการะอันใหญ่ยิ่งแก่โลกฉะนั้น เวลาประสูติจึงประกอบกฤษดาภินิหาร คือพระมารดาทรงยืน ไม่นั่งเหมือนสตรีอื่น พระองค์ประสูติบริสุทธิ์ไม่เปรอะเปื้อนด้วยครรภ์มลทินมีหมู่เทพยดามาคอยรับก่อนมีธารน้ำร้อนน้ำเย็นตกลงมาจากอากาศสนานพระองค์ พอประสูติแล้วทรงดำเนินด้วยพระบาท ๗ ก้าว เปล่งอาสภิวาจาอย่างองอาจว่า "อคฺโคหมสฺมิ โลกสฺส,เชฏฺโฐหมสฺมิ โลกสฺส, เสฏฺโหมสฺมิ
โลกสฺส, อยมนฺติมา ชาติ, นตฺถิทานิ ปุนพฺภโว" (ที.มหา. ๑๐/๓๑)

"เราเป็นผู้เลิศที่สุดในโลก เราเป็นผู้เจริญที่สุดในโลก เราเป็นผู้ประเสริฐที่สุดในโลก ชาตินี้เป็นชาติสุดท้าย บัดนี้ เราจักไม่เกิดอีกแล้ว"

ลุมพินีวัน จึงเป็นพุทธานุสรณสถานแห่งที่ ๑ ให้พุทธบริษัทได้หวนระลึกถึงว่า ที่นี่เป็นสถานที่พระพุทธเจ้าประสูติต่อมาได้เสด็จออกผนวช และตรัสรู้อนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณเป็นพระศาสดาเอกของโลก

ปัจจุบันลุมพินีเป็นพุทธสถานที่รัฐบาลเนปาลจัดไว้เทอดพระเกียรติองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า อาณาบริเวณโดยรอบเป็นทุ่งหญ้ากว้างทิวทัศน์เรียบง่าย สงบ มีเนื้อที่ ๕ ตารางกิโลเมตร อยู่ใต้เชิงเขาหิมาลัยชายเขตแดนเนปาลตอนต่อกับอินเดียที่เมืองโครรักขปุร์ลุมพินีหลังพุทธกาลยังคงเป็นที่อันรุ่งเรืองร่มรื่น จนกระทั่งราว พ.ศ. ๑๕๐๐ เศษ จากบันทึกของหลวงจีนฟาเหียน พระภิกษุชาวจีนผู้ได้เดินทางมาลุมพินีและบันทึกไว้ว่ารู้สึกหดหู่มากที่สถานที่แห่งนี้ถูกปล่อยปละละเลย กลายสภาพเป็นป่ารกรุงรังไม่มีร่องรอยอุทยานแต่อย่างใดจน

กระทั่งราว พ.ศ. ๒๔๓๙ เซอร์อเล็กซานเดอร์คันนิงแฮมข้าหลวงตรวจการโบราณคดีชาวอังกฤษ ได้มาพบเสาศิลาพระเจ้าอโศกมหาราชที่จารึกข้อความเป็นภาษาเก่าแก่ในอักษร พฺราหมฺณี จึงได้มีการขุดค้นหักร้างถางพงพอให้เป็นประจักษ์ได้ว่า ณ ที่นี้คือ ลุมพิณีที่พระบรมศาสดาประสูติ เสาศิลานี้พระเจ้าอโศกมหาราชโปรดให้ปักไว้

ตรงที่พระบรมศาสดาประสูติ มีข้อความจารึกบนเสาว่า "พระเจ้าเทวานัมปิยปิยทัสสี เสวยราชย์ได้ ๒๐ ปี พระองค์เสด็จมาเอง ทรงกระทำสักการะบูชาพระองค์ทรงให้กระทำศิลาเป็นรูปวิคฑะ เพื่อเป็นเครื่องหมายว่า พระพุทธเจ้าผู้ทรงพระนามว่า ศากยมุนี ได้ทรงอุบัติมา ณ ที่นี้..."

ทางด้านหน้าของเสาศิลาอโศกมหาราช มีวิหารมายาเทวีที่สร้างขึ้นเป็นอนุสรณ์แก่พระนางสิริมหามายา พระพุทธมารดา ภายในวิหารเป็นที่ตั้งแผ่นหินสลักเป็นภาพรอยนูนรูปพุทธมารดาทรงยืนโน้มกิ่งต้นสาละ และประสูติพระกุมารสิทธัตถะอยู่ในอริยะบทเดิน มีทวยเทพอยู่ด้านบนถวายพระพรชัยอสิตดาบสยืนอยู่ข้างซ้ายของรูปกำลัง ถวายสักการะบูชา ท่านเป็นผู้ทำนายว่าเจ้าชายสิทธัตถะต้องออกผนวชเป็น ศาสดาเอกของโลกไม่มีเป็นอื่นซึ่งพราหมณ์อัญญาโกณทัญญะก็ได้พยากรณ์ ถวายพระเจ้าสุทโธทนะพระบิดาเป็นคติเดียวกัน ในขณะที่พราหมณ์ผู้สูงวัย กว่าทั้ง ๗ คนถวายคำพยากรณ์ไว้เป็น ๒ นัยว่า ถ้าพระกุมารขึ้นครองราชย์ จะได้เป็นจักรพรรดิ ถ้าออกผนวชจะได้บรรลุพระสัมมาสัมโพธิญาณเป็นพระอรหันต์สัมมาสัมพุทธเจ้า

ทิศใต้ของวิหารเป็นที่ตั้งสระบุษปขรณีที่พระพุทธมารดาสรงสนานเมื่อมีพระประสูติกาล สิ่งก่อสร้างใหม่ที่อยู่ใกล้ๆ กันเป็นสถูป ๒ องค์

ที่รัฐบาลเนปาลรวบรวมอิฐหักกากปูนจากซากโบราณสถานมาก่อสถูป เขตสังฆาราม

ใหม่อยู่ถัดไป แยกเป็นวัดและวิหารฝ่ายมหายานตั้งเรียงรายอยู่ด้านตะวันตกส่วนวัดและวิหารฝ่ายเถรวาทตั้งอยู่ทางด้านตะวันออก

ลุมพินีสถานอันศักดิ์สิทธิ์แห่งนี้เป็นที่ประสูติของพระมหาบุรุษของโลก พระอรหันตสัมมาสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้ได้นำแสงสว่างแห่งสัจจธรรมมาสู่ชาวโลกทั้งปวง ผู้ที่ช่วยให้เราได้ ธรรมะไว้ยึดเหนี่ยวในหนทางของชีวิต ขอความนอบน้อมจงมีแต่พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น

แคว้นพิหารพุทธคยา

แคว้นพิหาร สถานที่ตรัสรู้ของ สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และสถานที่เสวยวิมุตติสุขอันเกิดจากการตรัสรู้ พุทธคยาอยู่ในจังหวัดคยา แคว้นพิหารเป็นอนุสรณ์สถานแห่งการระลึกถึงพระบรมศาสดา การก่อสร้างพุทธสถานต่าง ๆในบริเวณมหาโพธิสถานเริ่มในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช ๓๐๐ ปี หลังจากพระองค์เสด็จดับขันต์ปรินิพาน ทรงเริ่มสร้างพระเจดีย์พุทธคยาเพื่อเป็นอนุสรณ์แห่งการตรัสรู้ และทรงสร้างเจดีย์ต่าง ๆ ไว้โดยรอบเพื่อเป็นการเสวยวิมุตติสุข มหาโพธิวิหาร หรือเจดีย์พุทธคยาเป็นเจดีย์ใหญ่ก่อด้วยหินทราย แต่งลวดลายด้วยปูนตอนยอดเป็นสถูป ตอนกลางเป็นปรางค์ ตอนล่างเป็นวิหาร ๒ ชั้น ยอดสูงถึง ๑๗๐ ฟุต ตามที่พระสมณะจีนถังซำจั๋งบันทึกไว้ในจดหมายเหตุเมื่อคราวเดินทางมาจาริกอินเดียถึงพุทธคยา เมื่อ พ.ศ.๑๑๘๐ องค์เจดีย์ตั้งเด่นตระหง่านในสถานที่ว่ากันว่าเป็นพุทธศิลปะที่งามมาก สร้าง ณ ตำแหน่งแห่งการตรัสรู้ของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเพื่อเป็นอนุสรณ์ และได้หักพังลงเมื่อราว พ.ศ. ๑๐๐๐ เศษ หลังจากนั้นมีพราหมณ์ผู้หนึ่งชื่ออมรเทวะ เป็นขุนนางชั้นผู้ใหญ่ของพระเจ้าวิกรมาทิตย์ อ้างว่าพระมเหศวรสั่งให้สร้างพระเจดีย์ตรงที่พระเจ้าอโศกเคยสร้างและสร้างเป็นรูปลักษณะอย่างที่เห็นในปัจจุบันแต่ก็ได้ถูกทำลายลงเมื่อศตวรรษที่ ๑๒ และกลับมาก่อสร้างใหม่ตามแบบเดิมเมื่อราวศตวรรษที่ ๑๔ และมีการบูรณะมาอีกหลายครั้ง โดยพระเจ้าแผ่นดินพม่าเป็นองค์อุปถัมภ์หลายพระองค์ ต่อจากนั้นก็ถูกน้ำท่วมใหญ่ทับถมจมดินอยู่

จนกระทั่ง พ.ศ. ๒๔๐๐ เศษ พันเอกเซอร์อเล็กซานเดอร์ คันนิงแฮม ได้มาทำการบูรณะ ร่วมกับนายช่างโจเซฟ เมลิกเบกลาร์ ได้ทำการปฏิสังขรณ์ใหม่โดยปราณีตแก้ไขกลับให้เหมือนตามแบบที่พราหมณ์อมรเทวะสร้างไว้

ปัจจุบัน รอบ ๆ บริเวณมหาโพธิสถานพุทธคยามีวัดของชาวพุทธเชื้อชาติต่าง ๆ รวมทั้งวัดไทยพุทธคยาโดยมีท่านเจ้าคุณพระเทพโพธิวิเทศ (หลวงพ่อ ด.ร.ทองยอด) ท่านเป็นหัวหน้าพระธรรมทูตสายประเทศอินเดียเจ้าอาวาสวัดไทยพุทธคยา ณ พุทธคยาอันศักดิ์สิทธิ์แห่งนี้ องค์ดาไลลามะ มักจะเสด็จนำชาวทิเบตมาปฏิบัติบูชาในช่วงฤดูหนาวของแต่ละปีหากไม่ติดพระภารกิจ และในช่วงนี้เองที่พุทธคยามีอากาศเย็นสบายและคับคั่งด้วยผู้คนจากทั่วทุกมุมโลกสิ่งก่อสร้างอื่นอันเกี่ยวเนื่องด้วยพระพุทธองค์ เช่น อนิมิสเจดีย์ รัตนจงกรมเจดีย์ รัตนฆรเจดีย์ ซึ่งสร้างขึ้นตรงบริเวณที่พระพุทธองค์ทรงเสวยวิมุตติสุขสัปดาห์ที่ ๒ ที่ ๓ และที่ ๔ ตามลำดับ อนุสรณ์ที่สำคัญที่สุดในมหาโพธิสถานคือ ต้นพระศรีมหาโพธิ์กับแท่นวัชรอาสน์ ซึ่งตั้งอยู่ทางด้านตะวันตกด้านหลังข้างพระวิหาร ต้นพระศรีมหาโพธิ์ต้นแรกที่พระองค์ประทับนั่งเพื่อตรัสรู้อนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ ได้หักโค่นลงบ้าง ถูกทำลายลงบ้าง ต้นปัจจุบันมาจากเมื่อคราวที่อังกฤษซ่อมพระวิหารต้นพระศรีมหาโพธิ์หักโค่นลงอีก เกิดต้นเล็ก ๆ ที่แน่ชัดว่างอกมาจากเมล็ดซึ่งหล่นจากต้นเดิมขึ้นอยู่ใกล้กัน ทางการอังกฤษจึงขุดเอามาปลูกตรงที่ต้นใหญ่หักโค่นลงและเติบโตมาจนทุกวันนี้ ต้นพระศรีมหาโพธิเป็นต้นไม้ขนาดใหญ่ราว ๓ คนโอบ แตกกิ่งก้านสาขาสะพรั่ง ทรงต้นงามไม่ชลูด มีใบเล็กมน ใต้ต้นศรีมหาโพธิ์เป็นฐานสี่เหลี่ยมก่อขึ้นมารอบต้น ถมดินแล้วเกลี่ยทรายทับ ฐานเป็นปูนเรียบ ที่อยู่ถัดไปติดกับต้นพระศรีมหาโพธิ์ คือแท่นวัชรอาสน์ ซึ่งพระเจ้าอโศกมหาราชทรงสร้างเพื่อให้เป็นอนุสรณ์สถานถาวรที่ยาวนานเป็นแท่นหินใหญ่สีดำ ยาว ๗ ฟุต ๖ นิ้ว กว้าง ๔ ฟุต ๑๐ นิ้ว หนา ๓ ฟุต สลักลายดอกไม้ด้านบนและด้านข้าง

ในครั้งพุทธกาลใต้ต้นโพธิ์ที่พระพุทธองค์ได้ประทับนั่งผินพระพักตร์ไปทางทิศตะวันออกสู่แม่น้ำเนรัญชราทรงตั้งจิตอธิฐานความเพียร เพื่อบรรลุถึงสภาพที่เรียกว่า นิพพาน อันเป็นสิ่งที่เที่ยงแท้ถาวรในเช้าวันนั้น เมื่อพระมหาบุรุษ เสวยข้าวมธุปายาสถวายโดยนางสุชาดาแล้ว ได้ทรงอธิฐานลอยถาดทองในแม่น้ำเนรัญชรา พอเวลาสาย แดดเริ่มจัดพระองค์จึงเสด็จเข้าไปยังดงไม้สาละประทับอยู่จนเวลาบ่ายเกือบเย็นจึงข้ามแม่น้ำเนรัญชรามายังฝั่งพุทธคยา ทรงรับการถวายหญ้าคา

จากโสถิยะพราหมณ์นำไปปูลาดใต้ต้นศรีมหาโพธิ์ประทับนั่งขัดสมาธิ ตั้งพระทัยเป็นสัจจะแน่วแน่ว่า "ตัวเรายังไม่ได้บรรลุพระสัมมาสัมโพธิญาณตราบใด เราจักไม่ยอมลุกขึ้นตราบนั้น แม้ว่าเนื้อและเลือดจะเหือดแห้งไป เหลือแต่หนังเอ็น กระดูกก็ตาม" ทรงนั่งเจริญจิตภาวนาตั้งแต่หัวค่ำจนใกล้รุ่ง ทรงต่อสู้กับกระแสความนึกคิดที่น้อมไปทางโลกิยสุขอย่างรุนแรง แต่ก็ไม่ยอมหมุนกลับจากสิ่งที่มุ่งหมายไว้ ยิ่งทรงมุ่งมั่นมากขึ้น ไม่ไหวหวั่น เปรียบดังทรงถูกพญามารมาผจญเพื่อเอาชนะพระองค์ทุกวิถีทาง

เมื่อพระพุทธองค์ทรงชนะมารแล้ว ทรงเริ่มบำเพ็ญสมาธิให้เกิดในพระทัยด้วยการเข้าฌาณ (การทำจิตให้เป็นสมาธิแน่วแน่) ทรงบรรลุญาณ (ปัญญาความรู้แจ้ง) ที่ ๑ บุพเพนิวาสานุสติญาณ (หวนระลึกถึงอดิตชาติได้) ตอน ๓ ทุ่ม ทรงบรรลุญาณที่ ๒ จุตูปปาตญาณ (รู้จุติและปฏิสนธิของสัตว์ผู้เป็นไปตามกรรม) ประมาณเที่ยงคืน และหลังจากนั้น ทรงบรรลุญาณที่ ๓ อาสวักุ่ยชญาณและ (ทำลายอาสวิกเลสให้สิ้นไป) อริยสัจ ๔ คือ ทุกข์ เหตุให้เกิดทุกข์ ความดับทุกข์ และหนทางปฏิบัติให้ถึงการดับทุกข์การได้บรรลุญาณทั้งสามของพระมหาบุรุษเรียกว่าการตรัสรู้ความเป็น"พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า" แปลว่าพระผู้ตรัสรู้ธรรมเครื่องหลุดพ้นธรรมโดยชอบด้วยพระองค์เอง ซึ่งเกิดขึ้นในวันเพ็ญ ขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือนวิสาขะ (เดือน ๖) เป็นปีที่ ๔๕ ก่อนพุทธกาล

พระพุทธเมตตา เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย ประดิษฐานในมหาสถูปพุทธคยา
ชาวพุทธต่างน้อมจิตศรัทธาถวายผ้าไตรจีวรแด่พระองค์ดุจยังทรงพระชนม์อยู่

เสวยวิมุตติสุขโดยประทับนั่งขัดสมาธิรัตนบังลังก์สัปดาห์ที่ ๑

อนิมิสเจดีย์อยู่สถานที่ประทับเสวยวิมุตติสุขสัปดาห์ที่ ๒

รัตนจงกรมเจดีย์ สถานที่เสวยวิมุตติสุขสัปดาห์ที่ ๓

รัตนฆรเจดีย์ สถานที่เสวยวิมุตติสุขสัปดาห์ที่ ๔

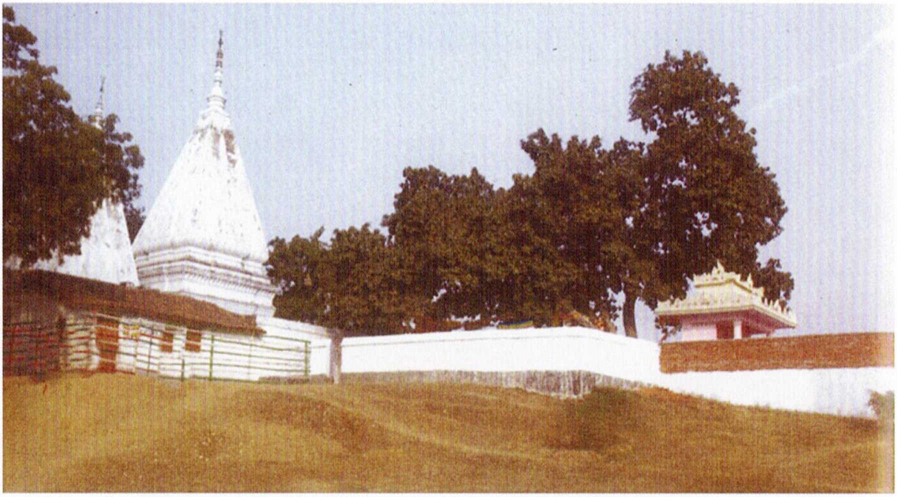

อชปาลนิโครธ สถานที่เสวยวิมุตติสุขสัปดาห์ที่ ๕

สระมุจลินท์ สถานที่เสวยวิมุตติสุขสัปดาห์ที่ ๖

ควงต้นราชายนะสถานที่ประทับเสวยวิมุตติสุขสัปดาห์ที่ ๗

พาราณสี

พิธีอาบน้ำล้างบาปที่แม่คงคาอันศักดิ์สิทธิ์ของชาวฮินดู

พาราณสี

พาราณสี แคว้นพิหาร เมืองศูนย์กลางที่สำคัญที่สุดของศาสนาฮินดูปัจจุบันเป็นศูนย์กลางการศึกษา พาราณสีเป็นเมืองหลวงของแคว้นกาสีเป็นศูนย์กลางของศาสนาฮินดูมาแต่ก่อนพุทธกาลจวบจนถึงปัจจุบันนับเป็นเวลายาวนานกว่า ๔,๐๐๐ ปี เมืองนี้สร้างขึ้นเมื่อไหร่ไม่เป็นที่แน่ชัด เพียงแต่รู้กันว่าเมื่อสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จผ่านมาที่เมืองนี้ ๔๕ ปีก่อนพุทธศักราชเพื่อเสาะหาปัญจวัคคีย์ เมืองนี้เป็นเมืองใหญ่ที่เจริญรุ่งเรืองมาเก่าก่อนแล้วมีประชากรอาศัยอยู่หนาแน่นต่อเนื่องกันมานานมากกว่า

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จดำเนินด้วยพระบาทเปล่าเป็นระยะทางกว่า ๒๐๐ กม. ผ่านพาราณสี ก่อนเดินทางต่อไปเพื่อพบ ปัญจวัคคีย์ ทั้งห้าผู้เคยอุปัฏฐากถวายงานรับใช้ด้วยหวังจะได้รับธรรมวิเศษจากพระองค์เมื่อครั้งยังทรงบำเพ็ญทุกกิริยาอยู่ แต่ได้ผละหนีจากพระองค์ไปเพราะเข้าใจผิด ว่าพระองค์ทรงละความเพียรที่จะบรรลุธรรมแล้ว พระพุทธองค์ได้เสด็จผ่านเมืองนี้ไปโดย

ไม่มีพระประสงค์ที่จะประดิษฐานพระพุทธศาสนาทรงดำเนินต่อไปอีกราว ๑๐ กม. ลุถึงอิสิปตนมฤคทายวัน (สารนาถ) พบปัญจวัคคีย์ที่นั่น

เมื่อพระพุทธองค์ได้แสดงปฐมเทศนาโปรดปัญจวัคคีย์และทรงจำพรรษาอยู่ที่นั่นแล้ว ในบางคราวก็ได้เสด็จไปบิณฑบาตในเมืองพาราณสีด้วย ยังผลให้ชนชาวกาลีหันมานับถือพระพุทธศาสนาเป็นอันมาก

ตัวเมืองพาราณสีตั้งอยู่บนฝั่งซ้ายของแม่น้ำคงคา ฝั่งขวาไม่มีผู้คนตั้งบ้านเรือนอยู่อาศัยเลย เพราะเชื่อกันว่าบนชายฝั่งซ้ายนี้เท่านั้นที่มนุษย์จะได้ขึ้นสวรรค์ได้แต่ในความเป็นจริงคือกระแสน้ำมักพัดพาศพมาอยู่ที่ฝั่งขวา จึงมีแต่ฝูงแร้งและหมาจิ้งจอกที่มาคาบซากศพไปกิน สิ่งสำคัญในเมืองพาราณสีคือท่าอาบน้ำเรียกว่า ฆัต ซึ่งใช้เป็นที่ลงไปอาบน้ำชำระบาปหรือส่งขึ้นสวรรค์ของชาวอินดูเป็นบันไดถาวรก่อด้วยหินหรือซีเมนต์เป็นขั้นๆ ทอดลงไปในแม่น้ำมีมากกว่า ๑๐๐ ท่า

ในปัจจุบัน บนบันไดเกือบทุกขั้นมีคนหลายหมู่เหล่านั่งอยู่ เช่น คนขอทาน พวกบำเพ็ญพรตนั่งสวดมนต์ภาวนา พวกนี้มักกางร่มขนาดใหญ่คล้ายกลดพระธุดงค์ มีเรือสำหรับพาคนโดยสารเลียบลำน้ำเพื่อทำพิธีลอยบาปด้วยกระทงดอกไม้และเพื่อชมทิวทัศน์แม่น้ำคงคา มีคนลงอาบน้ำชำระบาป ฯลฯ

พาราณสีเป็นเมืองที่ไม่รู้จักตาย เพราะมีนักจาริกแสวงบุญฮินดูจากทั่วสารทิศในอินเดียเดินทางจาริกมาอย่างไม่ขาดสาย ศาสนิกชนชาวฮินดูจะต้องหาโอกาสมาชำระบาปที่แม่น้ำคงคา โดยเฉพาะที่เมืองพาราณสีแห่งนี้ซึ่งถือว่าศักดิ์สิทธิ์มากที่สุดกว่าแม่น้ำคงคาในช่วงอื่น ๆ ชาวฮินดูต้องการมาตายที่นี่เพื่อให้แน่ใจว่าเขาจะไปสู่สวรรค์

ภายในตัวเมืองพาราณสีลดเลี้ยวไปด้วยถนนตรอกซอกซอยแคบ ๆ ที่เป็นที่ตั้งย่านการค้าอยู่ทั่วไปหมด จอแจคลาคล่ำไปด้วยผู้คน รถจักรยานยนต์ รถสามล้อถีบ รถยนต์ ทั้งกลางวันและกลางคืน หน้าร้านค้า คูหาเล็ก ๆ ที่อัดแน่นด้วยสินค้านานาชนิดตั้งเรียงรายไปทั่วทุกซอกซอย กล่าวได้ว่าทุกอย่างหาได้ที่พาราณสีที่จะลืมไม่ได้คือ ผ้าไหมยกลายทองผ้าปักเมืองพาราณสีและผ้าทออื่น ๆ (รวมเรียกผ้ากาสีตามชื่อเมือง) ที่แสนสวย ที่ขึ้นชื่อว่าเป็นผ้าที่สวยงามที่สุดของอินเดียเป็นผ้าที่มีชื่อเสียงว่าเนื้อดีมากที่สุดตั้งแต่ก่อนพุทธกาล เป็นผ้าที่เนื้อบางเบามาก สีสดสวยลวดลายงดงาม นุ่มสบาย ใส่แล้วไม่ร้อนไม่หนาว และยังคงรักษากรรมวิธีการผลิตดังเมื่อ ๒,๐๐๐ กว่าปีก่อน

สารนาถ

สารนาถ หรือ อิสิปตนมฤคทายวัน สถานที่แสดงปฐมเทศนา สารนาถ อยู่ห่างจากพาราณสีไปทางตะวันออกสารนาถ อยู่ห่างจากพาราณสีไปทางตะวันออก เฉียงเหนือ ๑๐ กม. เมื่อ ๔๕ ปีก่อนพุทธศักราช สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จดำเนินด้วยพระบาทแต่พระองค์เดียว ฝ่าหนทางอันทุรกันดาร ที่มีแต่ป่าและหินมายังอสิปตนมฤคทายวัน หรือ สวนกวาง เพื่อเคลื่อนกงล้อแห่งธรรม ณ ตรงที่ธัมเมกขสถูป (ดังภาพ) ตั้งอยู่ พระพุทธองค์ ทรงแสดงธรรมครั้งแรก อันยังให้บังเกิดพระอริยสงฆ์ ขึ้นเป็นองค์แรก สารนาถ จึงเป็นสถานที่อันเป็น ประจักษ์พยานแห่งพระปัญญาธิคุณ พระบริสุทธิคุณ และพระกรุณาธิคุณที่ได้เกิดขึ้นโดยสมบูรณ์ของ พระพุทธองค์ ใน วันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือนอาสาฬห (เดือน ๘ กรกฎาคม) พระรัตรตรัย ในพุทธศาสนา ได้ครบองค์สามคือ พระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ พระพุทธองค์

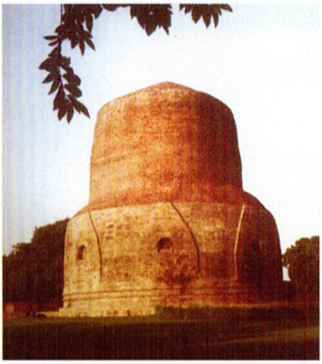

ธัมเมกขสถูป สถานที่แสดงปฐมเทศนาธัมมจักกัปปวัตตนสูตร

ได้ประทานปฐมเทศนา คือธัมมจักรกัปปวัตนสูตร หรือธรรมจักรเพื่อยุติความเศร้าโศกของโลกแก่ปัญจวัคคีย์ จนท่านอัญญาโกณฑัญญะหัวหน้าปัญจวัคคีย์ ได้ดวงตาเห็นธรรมเป็นท่านแรก แล้วได้รับอุปสมบทเป็นพระภิกษุจากพระพุทธเจ้า เรียก "เอหิภิกขุอุปสัมปทา"

พระธรรมที่ทรงสอนว่าด้วยอริยสัจ ๔ ประการ มี

๑. ทุกข์ คือสิ่งที่ไม่พอใจทั้งหลายเป็นทุกข์

๒. เหตุให้เกิดทุกข์ คือความอยากได้อยากให้เป็นไปตามความปราถนาเป็นความทุกข์

๓. การดับทุกข์ คือเมื่อรู้แล้วว่าสิ่งใดเป็นทุกข์และทำให้เกิดทุกข์ก็สละเสียให้คลายออกได้

๔. ทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ คือ

อริยมรรคมีองค์ ๘ - มีความเห็นชอบ คิดชอบ พูดถูกต้อง ทำการงานที่ชอบ เลี้ยงชีวิตโดยชอบพยายามในทางที่ชอบที่ควร ยั้งคิด-ระลึกชอบ มุ่งหมายชอบ

พระพุทธองค์ทรงอยู่จำกาลพรรษาที่สารนาถ ณ สวนกวางอันร่มรื่นนี้ ได้ทรงแสดงธรรมโปรดบิดามารดาของพระยสะผู้เป็นอุบาสก-อุบาสิกาคู่แรก ได้ทรงเริ่มงานประกาศพระศาสนาโดยส่งพระอรหันตสาวกซึ่งเป็นเอหิภิกขุอุปสัมปทา ในขณะนั้นมีอยู่ ๖๐ รูป ให้ออกจาริกเผยแพร่พระธรรมเพื่อโปรดสัตว์ให้กว้างขวาง ยิ่งขึ้นออกไปยังที่ต่าง ๆ พระพุทธองค์ประทานพระโอวาทให้เที่ยวจาริกไปเพื่อประโยชน์สุขแก่เทวดาและมนุษย์ อย่าไปทางเดียวกันถึง ๒ รูป ให้ประกาศพรหมจรรย์ให้เป็นไปพร้อม ทั้ง อรรถะทั้งพยัญชนะให้บริสุทธิ์ บริบูรณ์สิ้นเชิง และพระองค์เองก็เสด็จไปสู่ตำบลอุรุเวลาเสนานิคมเพื่อแสดงธรรมด้วย

นาลันทา

นาลันทา เป็นเขตชานเมืองห่างจากราชคฤห์ "นาลันทาชื่อเมืองเล็กๆ เมืองหนึ่งใน แคว้นมคธอยู่ห่างจากพระนครราชคฤห์ประมาณ ๑ โยชน์ ณ เมืองนี้ มีสวนมะม่วงชื่อปาวาริกัมพวัน (สวนมะม่วงปรวาริกเศรษฐี) ซึ่งพระพุทธเจ้าเสด็จมาประทับแรมหลายครั้ง คัมภีร์ฝ่ายมหายานกล่าวว่าพระสารีบุตร อัครสาวก เกิดที่เมืองนาลันทา แต่คัมภีร์ฝ่ายบาลีเรียกถิ่นเกิดพระสารีบุตรว่า หมู่บ้านนาลกะ หรือนาลันทคาม

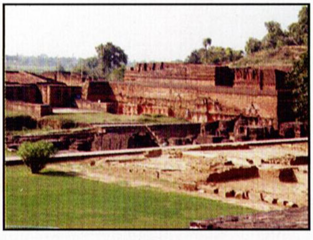

นาลันทา

ภายหลังพุทธกาล ชื่อเมืองนาลันทา เงียบหายไประยะหนึ่ง หลวงจีนฟาเหียนซึ่งจาริกมาสืบศาสนาในชมพูทวีปราว พ.ศ. ๘๔๔ - ๙๕๓ บันทึกไว้ว่า ได้พบเพียงสถูปองค์หนึ่งที่นาลันทา แต่ต่อมาไม่นาน กษัตริย์ราชวงศ์คุปตะพระองค์หนึ่งพระนามว่าศักราทิตย์ หรือ กุมารคุปตะที่ ๑ ซึ่งครองราชย์ประมาณพ.ศ. ๙๕๘ - ๙๙๘ ได้ทรงสร้างวัดอันเป็นสถานศึกษาขึ้นแห่งหนึ่งที่เมืองนาลันทา และกษัตริย์องค์ต่อ ๆ มาในราชวงศ์นี้ ก็ได้สร้างวัดอื่น ๆ เพิ่มขึ้นในโอกาสต่าง ๆ จนมีถึง ๖ วัด อยู่ในบริเวณใกล้เคียงกัน ในที่สุดได้มีการสร้างกำแพงใหญ่ล้อมรอบ ทำให้วัดทั้ง ๖ รวมเข้าด้วยกันเป็นหนึ่งเดียว เรียกว่า นาลันทามหาวิหาร และได้กลายเป็นศูนย์กลางการศึกษาที่ยิ่งใหญ่แห่งสำคัญยิ่งที่นักประวัติศาสตร์สมัยปัจจุบันเรียกกันทั่วไปว่า "มหาวิทยาลัยนาลันทา" พระเจ้าหรรษวรรธนะมหาราชวงศ์พระองค์หนึ่งของอินเดีย ซึ่งครองราชย์ระหว่าง พ.ศ. ๑๑๔๙ - ๑๑๙๑ ก็ได้ทรงเป็นองค์อุปถัมภ์ของมหาวิทยาลัยนาลันทา หลวงจีนเหี้ยนจัง (พระถังซัมจั๋ง) ซึงจาริกมาสืบพระศาสนาในอินเดียในรัชกาลนี้ ในช่วง พ.ศ. ๑๑๗๒ - ๑๑๘๗ ได้มาศึกษาที่นาลันทามหาวิหาร และได้เขียนบันทึกบรรยายอาคารสถานที่ที่ใหญ่โตและศิลปกรรมที่วิจิตรงดงาม ท่านเล่าถึงกิจกรรมทางการศึกษาที่รุ่งเรืองยิ่ง นักศึกษามีประมาณ ๑๐,๐๐๐ คน และมีอาจารย์ประมาณ ๑,๕๐๐ คน พระมหากษัตริย์พระราชทานหมู่บ้าน ๒๐๐ หมู่บ้านโดยรอบถวาย โดยทรงยกภาษีที่เก็บได้ให้เป็นค่าบำรุงมหาวิทยาลัย ผู้เล่าเรียนไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายใด ๆ ทั้งสิ้น วิชาที่สอนมีทั้งปรัชญา โยคะ ศัพทศาสตร์ เวชศาสตร์ ตรรกศาสตร์ นิติศาสตร์ นิรุกศาสตร์ ตลอดจนโหราศาสตร์ ไสยศาสตร์ และตันตระ แต่ที่เด่นชัดก็คือนาลันทาเป็นศูนย์กลางการศึกษาพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน และเพราะความที่มีกิตติศัพท์เลื่องลือมาก จึงมีนักศึกษาเดินทางมาจากต่างประเทศหลายแห่ง เช่น จีน ญี่ปุ่น อาเซียกลาง สุมาตรา ชวา ทิเบต และมงโกเลีย เป็นต้นหอสมุดของนาลันทาใหญ่โตมากและมีชื่อเสียงไปทั่วโลก เมื่อคราวที่ถูกเผาทำลายในสมัยต่อมา มีบันทึกกล่าวว่าหอสมุดนี้ไหม้อยู่เป็นเวลาหลายเดือน หลวงจีนอินจี้ ซึ่งจาริกมาในระยะ พ.ศ.๑๒๒๓ ก็ได้มาศึกษาที่นาลันทาและได้เขียนบันทึกเล่าไว้อีกว่านาลันทารุ่งเรืองสืบมาช้านานจนถึงสมัยราชวงศ์ปาละ (พ.ศ. ๑๓๐๓ - ๑๖๘๕) กษัตริย์ราชวงศ์นี้ก็ทรงอุปถัมภ์มหาวิหารแห่งนี้ เช่นเดียวกับมหาวิทยาลัยอื่น ๆ โดยเฉพาะโอทันตปุระที่ได้ทรงสถาปนาขึ้นใหม่ อย่างไรก็ดี ในระยะหลังๆ นาลันทาได้หันไปสนใจการศึกษาพุทธศาสนาแบบตันตระ ที่ทำให้เกิดความย่อหย่อนและหลงเพลินทางกามารมณ์ และทำให้พุทธศาสนากลมกลืนกับศาสนาฮินดูมากขึ้น เป็นเหตุสำคัญอย่างหนึ่งแห่งความ

สื่อมโทรมของพระพุทธศาสนา ครั้นถึงประมาณ พ.ศ.๑๗๔๒ กองทัพมุสลิมเติร์กได้ยกมารุกรานรบชนะกษัตริย์แห่งชมพูทวีปฝ่ายเหนือและเข้าครอบครองดินแดนโดยลำดับ กองทัพมุสลิมเติร์กได้เผาผลาญทำลายวัดและปูชนียสถานในพุทธศาสนาลงแทบทั้งหมด และสังหารผู้ที่ไม่ยอมเปลี่ยนศาสนา นาลันทามหาวิหารก็ถูกเผาผลาญทำลายลงในช่วงระยะเวลานั้นด้วย มีบันทึกของนักประวัติศาสตร์ชาวมุสลิมเล่าว่า ที่นาลันทา พระภิกษุถูกสังหารแทบหมดสิ้น และมหาวิทยาลัยนาลันทาก็ได้ถึงความพินาศสูญสิ้นลงแต่บัดนั้นมา ซากของนาลันทาที่ถูกขุดค้นพบในภายหลังยังประกาศยืนยันอย่างชัดเจนถึงความยิ่งใหญ่ของนาลันทาในอดีต

ในปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๕ อินเดียได้เริ่มตื่นตัวและตระหนักถึงความสำคัญของพระพุทธศาสนาที่ได้มีบทบาทอันยิ่งใหญ่ในการสร้างสรรค์อารยธรรมของชมพูทวีป รวมทั้งบทบาทของมหาวิทยาลัยนาลันทานี้ด้วยและใน พ.ศ. ๒๔๙๔ ก็ได้มีการจัดตั้งสถาบันบาลีนาลันทา ชื่อว่า "นวนาลันทามหาวิหาร" (นาลันทามหาวิหารแห่งใหม่) ขึ้น เพื่อแสดงความรำลึกคุณและยกย่องเกียรติแห่งพระพุทธศาสนา พร้อมทั้งเพื่อเป็นอนุสรณ์แก่นาลันทามหาวิหาร วิทยาลัยที่ยิ่งใหญ่ในอดีต

ราชคฤห์

ราชคฤห์ เป็นเมืองหลวงของแคว้นมคธ มีพระเจ้าพิมสารเป็นผู้ครองนคร เมืองนี้มีความสำคัญทางด้านประวัติศาสตร์ของพระพุทธศาสนาหลายอย่าง คือ พระเจ้าพิมพิสารได้ทรงถวายพระเวฬุวันราชอุทยานสร้างเป็นวัดแห่งแรกถวายพระพุทธเจ้า เป็นต้นกำเนิดวันมาฆบูชา มีมหาวิหารที่ร่มรื่น ๑๖ แห่ง มีพระคันธกุฎิบนยอด ภูเขาคิชกูฎ มีถ้ำสัตตบรรณคูหา ที่ทำปฐมสังคายนา มีถ้ำพระสารีบุตร มีถ้ำพระโมคคลานะ มีถนนที่พระเจ้าพิมพิสาร สร้างไว้ให้พระพุทธองค์เสด็จลงจากยอดเขาจาริกไปยังพระเวฬุวันมหาวิหารเพื่อปฏิบัติศาสนากิจทุกวันพระ มีภูเขาล้อมรอบ ๕ เทือกมีกำลังทั้งด้านเศรษฐกิจการค้าขายการทหารมีเศรษฐีมากมายและมีบรมครูทางการแพทย์ เป็นต้นเมื่อออกพรรษาแรกแล้ว พระพุทธเจ้าเสด็จออกจากเมืองพาราณสีย้อนกลับไป ทางพุทธคยาตำบลอุรุเวลาเสนานิคมระหว่างทางแสดงธรรมเทศนาโปรด ภัททวัคคีย์ ๓๐ คนให้

พระพุทธรูปปางแสดงโอวาทปาติโมกข์
ประดิษฐานในพระเวฬุวันวิหาร

บรรลุโสดาปัตติผลบ้าง สกทาคามิผลบ้างและอนาคามิผลบ้างแล้วให้บวชเป็นเอหิภิกขุอุปสัมปทาทรงแสดงธรรมโปรดชฎิล ๓ พี่น้อง คือ อุรุเวลกัสสปะ นทีกัสสปะ และ คยากัสสปะกับบริวาร ๑๐๐๐ โดยแสดงปาฏิหาริย์ให้เลื่อมใสแล้วให้บวชด้วย วิธีเอหิภิกขุอุปสัมปทาแล้วพาไปสู่หัวเขาคยาสีสะ ทรงแสดงอาทิตตปริยายสูตร ให้ชฎิลทั้ง ๑๐๐๓ รูปบรรลุอรหัตผลแล้วตามเสด็จสู่กรุงราชคฤห์ทรงแสดงธรรมโปรดพระเจ้าพิมพิสารกับบริวาร ๑๑ นหุตให้บรรลุโสดาปัตติผล พระเจ้าพิมพิสารได้ถวายพระราชอุทยานเวฬุวันให้เป็นสังฆาราม เป็นวัดแห่งแรกในพุทธศาสนา

ทรงแนะนำให้พระเจ้าพิมพิสารทำบุญกรวดน้ำอุทิศเปตชน พระสารีบุตร บรรลุโสดาปัตติผลเพราะฟังธรรมโดยย่อจากท่านพระอัสสชิว่า

"เย ธมมา เหตุปปภวา เตสฯ เหตุ ตถาคโต (อาห)

เตสยจดย นิโรโธ จ เอวาวที มหาสมโณ. (วิ.มหา. ๔/๖)

ธรรมเหล่าใดเกิดแต่เหตุ พระตถาคตทรงแสดงเหตุแห่งธรรมเหล่านั้น และความดับแห่งธรรมเหล่านั้น พระมหาสมณะมีปกติตรัสอย่างนี้

พระโมคคัลลานะ ได้ฟังธรรมนั้นจาก พระสารีบุตร บรรลุโสดาปัตติผลแล้วชวนกันไปเข้า เฝ้าพระพุทธองค์ที่พระเวฬุวัน ได้อุปสมบทเป็นภิกษุด้วยเอหิภิกษุอุปสัมปทา และได้ฟังธรรมเทศนาบรรลุอรหัตผลที่วัดเวฬุวันมหาวิหาร พระพุทธองค์ทรงแสดง โอวาทปฏิโมกข์กับพระภิกษุ 1,250 รูปมาประชุมกันโดยไม่ได้นัดหมาย วันนั้นเป็นวันครบองค์ 4 คือ วันเพ็ญเดือนมาฆะ พระภิกษุทั้งหมดบวชแบบเอหิภิกขุอุปสัมปทา คือพระพุทธองค์ เป็นผู้บวชให้ วันนี้จึง เรียก "วันมาฆบูชา" และในวันเดียวกัน พระพุทธองคก็ได้แต่งตั้ง พระสารีบุตร เป็นพระอัครสาวกเบื้องขวา พระมหาโมคคัลลานะเป็นพระอัครสาวกเบื้องซ้าย

สาวัตถี

สาวัตถี แคว้นอุตตรประเทศ

ครั้งพุทธกาล สาวัตถีเป็นเมืองหลวงของแคว้นโกศล ตั้งอยู่ระหว่างภูเขาหิมาลัยกับแม่น้ำคงคาตอนกลาง มีความรุ่งเรืองทั้งในฐานะเป็นชุมทางการค้าและเป็นศูนย์กลางการเผยแพร่พระพุทธศาสนาพระบรมศาสดาทรงจำพรรษาที่สาวัตถีนานที่สุดถึง ๒๕ พรรษา ทรงบำเพ็ญพุทธกิจ และได้แสดงพระสูตร พระธรรม พระวินัย และชาดกที่สำคัญๆ ไว้เป็นจำนวนมาก จึงนับ

พระคันธกุฎี
สถาที่ประทับของพระพุทธเจ้าในพระเชตวันวิหาร ๑ ใน ๔ กุฎี

ได้ว่าเป็นช่วงเวลาที่พระพุทธศาสนาตั้งมั่นมากที่สุดหลังจากพรรษาที่ ๒ ของพระบรมศาสดา อนาถปิณฑิกเศรษฐี เดินทางไป ทำธุระที่กรุงราชคฤห์ แวะเยี่ยมราชคหเศรษฐีผู้เป็นสหาย ได้ทราบข่าวว่าพระพุทธเจ้าอุบัติขึ้นแล้ว ก็รีบไปเข้าเฝ้าตั้งแต่เช้ามืด ได้ฟังอนุปุพพีกถาและอริยสัจ ๔ บรรลุโสดาปัตติผล กราบทูลนิมนต์พระพุทธเจ้าให้เสด็จกรุงสาวัตถีแล้ว รีบเดินทางกลับไปซื้อที่ดินแปลงหนึ่งพื้นที่ ๘๐ กรีสะ จากเจ้าชายเชต อยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ของกรุงสาวัตถี ห่างจากประตูพระนครเพียง ๒ อุสถะ ด้วยราคา ๑๘ โกฏิกหาปณะ สร้างกุฎิและวิหาร ๑๘ โกฏิกหาปณะ รวมเป็นเงิน ๕๔ โกฏิกหาปณะ และให้สร้างศาลาที่พักริมทางจากกรุงราชคฤห์ถึงกรุงสาวัตถี ๔๕ โยชน์ ๔๕ หลัง เมื่อเสร็จเรียบร้อยแล้ว จึงกราบทูลพระพุทธเจ้าให้เสด็จ ได้ถวายวัดพระเชตวันวิหารให้เป็นอารามแห่งแรกในกรุงสาวัตถี

พระพุทธเจ้าเสด็จประทับอยู่เมืองสาวัตถีนี้นานที่สุด โดยได้ประทับอยู่ที่พระเชตมหาวันวิหาร ๑๙ พรรษา และที่บุพพารามวิหาร 6 พรรษา วัดพระเชตวันมหาวิหาร มีสิ่งปลูกสร้างหลายอย่าง เช่น พระกุฎีที่ประทับของพระพุทธเจ้า ๔ หลัง คือ คันธกุฎี กเรริกฎี สลลกุฎี และโกสัมพกุฎี วิหารหลวงธรรมสภา กุฎีพระอานนท์ กุฎีพระอัครสาวก กุฎีพระมหาสาวก อาคารที่พักพระอาคันตุกะ อาคารศาลาพิจารณาอธิกรณ์ของภิกษุ ชาวกรุงโกสัมพี และต้นอานันท์โพธิ์ที่ปลูกไว้เป็นองค์แทนในเวลาที่พระพุทธองค์เสด็จไปเมืองอื่น นางวิสาขา ได้ฟังพระธรรมเทศนาบรรลุพระโสดาบันตั้งแต่อายุ ๗ ปี ต่อมา ได้ย้ายตามมารดาบิดาจากเมืองภัททิยะแค้วนมคธมาอยู่ในกรุงสาวัตถี ได้บริจาคทรัพย์ ๒๗ โกฏิกหาปณะสร้างวัดบุพพารามถวายแต่พระพุทธเจ้าและภิกษุสงฆ์ โดยสร้างเป็นปราสาท ๒ ชั้นๆ ละ ๕๐๐ ห้อง รวม เป็นปราสาท ๑๐๐๐ ห้อง

ของอุปฐากที่ดีเลิศ ถวายงานรับใช้พระบรมศาสดาอย่างสม่ำเสมอตลอดพระชนม์ชีพ พระอานนท์ได้รับตำแหน่ง เอตทุคคะ อยู่ในฐานะอันเลิศ ๕ ประการคือ เป็นพหูสูต เป็นผู้มีสติมั่นคง เป็นผู้มีปัญญาเลิศองค์หนึ่ง เป็นผู้มีความเพียร และเป็นผู้ปฏิบัติพระพุทธองค์ด้วยความจงรักภักดี ถึงพร้อมด้วยประการฉะนี้

ที่เมืองสาวัตถีนี้เองที่พระพุทธองค์ทรงปราบและทรงโปรดโจรองคุลีมาล (นามเดิมอหิงสกะกุมาร) องคุลีมาลเป็นผู้มีพื้นฐานครอบครัวและได้รับการศึกษาอบรมอย่างดี เป็นคนดี แต่ถูกเพื่อนใส่ร้ายเพราะความอิจฉา และถูกอาจารย์ใหญ่หวาดระแวงล่อหลอกยุยงให้ฆ่าคน จนกลายเป็นโจรทำการหฤโหดจนเกือบจะทำอนันตริยกรรมคือทำมาตุฆาต (ฆ่าแม่บังเกิดเกล้า) แต่พระบรมศาสดาทรงมีญาณหยั่งรู้จึงเสด็จมาห้าม องคุลีมาลได้สำนึกบาปและเกิดความเลื่อมใสในพระพุทธองค์เป็นอย่างยิ่ง ขอบวชเป็นภิกษุและติดตามพระองค์ไปอยู่ที่เชตวันมหาวิหาร

ที่เมืองสาวัตถีนี้ มีสตรีหลายคนที่มีเหตุการณ์สำคัญเกี่ยวข้องอยู่ในพุทธประวัติ เช่น นางวิสาขามหาอุบาสิกา นางปฏาจารา นางจิญจมานวิกา สตรีทั้งสามเป็นคนงาม ฉลาด สามารถ แต่ต้องเผชิญเหตุการณ์ในชีวิตที่แตกต่างกันไป นางวิสาขาเกิดในตระกูลร่ำรวยมหาศาล ได้ฟังพระธรรมเทศนาเกิดความเลื่อมใสในพระพุทธเจ้าเมื่ออายุ ๗ ปี นางบรรลุโสดาบันเมื่ออายุ ๑๖ ปี ได้แต่งงานกับลูกเศรษฐีในเมืองสาวัตถี ได้ทำบุญกับภิกษุสงฆ์ในพระพุทธศาสนาเป็นประจำ เป็นพุทธอุปัฏฐากใหญ่ผู้หนึ่ง นางปฏาจาราเกิดในครอบครัวเศรษฐี แต่ตกยากเพราะหนีตามคนรัก นางต้องสูญเสียสามี สูญเสียบุตรสองคนไปต่อหน้าต่อตา และโชคชะตายังซ้ำเติมให้บิดามารดาตายจากไปในเวลาไล่เรี่ยกัน นางปฏาจาราจึงตกอยู่ในอาการไร้สติ วิ่งเปลือยกายร่ำไห้ไปตามถนนจนพลัดเข้ามาถึงเขตมหาวิหารที่พระพุทธองค์ทรงแสดงธรรมอยู่ พระบรมศาสดาทรงเมตตาแสดงธรรมโปรดจนนางเกิดดวงตาเห็นธรรม จึงขอบรรพชาเป็นภิกษุณีและสำเร็จเป็นพระอรหันต์ในเวลาต่อมา นางจิญจมานภิกาเป็นบุตรีของพราหมณ์ผู้หนึ่ง มีความงามเป็นเลิศ เกิดผูกใจเจ็บแค้นพระบรมศาสดา ได้ร่วมมือกับพวกเดียรถีย์ปลอมแปลงให้หมู่ชนเห็นจริงว่าตนตั้งครรภ์ กล่าวใส่ร้ายว่าท้องกับพุทธองค์ จนถูกธรณีสูบไปในที่สุด

ในเรื่องที่เกี่ยวกับสงฆ์อาพาธ พระพุทธเจ้าได้ประธานโอวาทแก่เหล่าภิกษุสงฆ์ ณ เชตวันมหาวิหาร เมื่อคราวที่ พระติสสะเถระภิกษุอาพาธเรื้อรัง ภิกษุสงฆ์ร่วมสำนักเดียวกันที่ผลัดเวรหมุนเวียนกันมาเฝ้าพยาบาลต่างพากันเหนื่อยหน่าย

ทอดทิ้งธุระ พระพุทธองค์ทรงทราบจึงเสด็จมาที่กุฏิพระติสสะเพียงลำพัง ทรงต้มน้ำและทำความสะอาดให้พระติสสะเถระ หลังจากนั้นประธานพระโอวาทแก่เหล่าภิกษุสงฆ์ว่าการพยาบาลพระอาพาธก็เหมือนพยาบาลพระองค์

ในช่วงเวลาที่พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ เชตวันมหาวิหาร ภิกษุสงฆ์ อุบาสก อุบาสิกาเป็นอันมากได้สำเร็จมรรคผล ทำให้เกิดลาภสักการะในพระพุทธศาสนามากมาย จนเป็นที่อิจฉาของบรรดาสำนักปรัชญาเมธีที่ตั้งมาเก่าก่อนสาวัตถีเป็นเมืองที่มีผู้คนกล่าวขานกันมากที่สุดเมืองหนึ่งในครั้งพุทธกาล ด้วยเป็นสถานที่ที่พระพุทธองค์ต้องเผชิญกับการท้าทายจากเหล่าอาจารย์เดียรถีย์ที่มีชื่อเสียงเก่าแก่ถึง ๖ สำนัก รวมทั้งสำนักอาจารย์สญชัยที่ท่านอุปติสสะ (พระสารีบุตร)และ ท่านโกลิตะ (พระโมคคัลลานะ) เคยเป็นสานุศิษย์มาก่อน พระผู้มีพระภาคเจ้าจำต้องแสดงยมกปาฏิหารย์ท่ามกลางมหาชนเพื่อปราบเดียรถีย์อื่นๆ เสด็จลอยขึ้นไปในอากาศพวยพุ่งน้ำไฟออกจากพระวรกายฉายเป็นลำสว่างเจิดจ้าเป็นสายสหัสธาราควบกันไป เกิดเป็นฉัพพรรณรังสี แล้วจึงนิรมิตรแยกพระกายเป็นองค์พระพุทธเจ้าเนรมิตคู่กับพระองค์จริง นิรมิตแยกพระกายอีกเป็นองค์พระพุทธเจ้าเนรมิตประทับนั่งขัดสมาธิบัลลังก์อยู่ในดอกบัวแต่ละดอกที่มีกลีบบัวดอกละหนึ่งพันกลีบปรากฏขึ้นเป็นองค์พระพุทธเจ้าเนรมิตประมาณได้หนึ่งล้านพระองค์ประทับลอยอยู่ทั่วท้องฟ้านภาอากาศ พระบรมศาสดาทรงแสดงปาฏิหาริย์ต่างๆ ต่อหน้ามหาชนแห่งนครสาวัตถีติดต่อกันเป็นเวลา ๑ สัปดาห์เพียงครั้งเดียวในพระพุทธประวัติ และทรงห้ามมิให้พระสาวกแสดงปาฏิหารย์ไม่ว่าในสถานที่ใดทั้งสิ้น ด้วยมิใช่ครรลองแห่งธรรมะ

เชตวันมหาวิหาร คงความเจริญต่อมาอีกในสมัยราชวงศ์เมารยะและสมัยราชวงศ์คุปตะ ย่างเข้าศตวรรษที่ ๑๒ พระพุทธศาสนาก็เสื่อมถอยลง จนเข้าสู่กาลเวลาที่กองทัพเติร์กมุสลิมบุกเข้ามาครอบครองชมพูทวีปฝ่ายเหนือและเข้ามาจุดไฟเผาทำลายสิ่งก่อสร้างในพุทธศาสนาเชตวันมหาวิหารจึงเหลือแต่ซากปรักหักพังจมดินอยู่ จน พ.ศ. ๒๔๐๖-๒๔๐๙ ทางการอังกฤษ โดยพันเอกเซอร์อเล็กซานเดอร์ คันนิงแฮม ได้ระดมกำลังมาขุดค้นในบริเวณที่เรียกว่าหมู่บ้านสะเหต มะเหต พบเมืองโบราณและเชตวันมหาวิหารส่วนบุพพารามวิหารนั้นสิ้นสลายไม่มีซากเหลือแล้ว ได้พบว่าอาณาบริเวณเชตวันมหาวิหารมีเนื้อที่กว้างขวางเกือบ ๘๐ ไร่

ประกอบด้วยสิ่งก่อสร้างมากมาย เช่น กุฏิ วิหาร สถูปเจดีย์ และเสนาสนะสงฆ์ เช่น ห้องโถงใหญ่ใช้ประชุม ที่สรงน้ำของพระภิกษุ โรงพยาบาล ห้องสมุดขนาดใหญ่ซึ่งสร้างภายหลังพุทธกาล กำแพงประตูเข้าเชตวันก็ยังเหลือเค้าเดิมให้เห็นว่าแต่เดิมก่อกำแพงเข้าประตูเป็นตึก ๒ ชั้น แข็งแรงมาก มี ประตูอยู่ข้างล่าง ข้างบนเป็นคลังพัสดุ คงเป็นที่เก็บของใช้ของกิน

ในภาพคือมูลคุนะกุฎีที่ประทับจำพรรษาขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า มีบ่อน้ำอยู่ข้างๆ นอกจากนั้นก็ยังมีกุฏิพระอานนท์ กุฏิพระสารีบุตร กุฏิพระโมคคัลลานะ กุฏิพระราหุล กุฏิพระมหากัสสปเถระเจ้า กุฏิพระสีวลี กุฏิพระอุบาลี เป็นต้น ปัจจุบันคงเหลือแต่ฐานที่ก่ออิฐขึ้นมา มีแอ่งอยู่ตรงกลาง สำหรับโบราณวัตถุที่สำคัญหลายชนิด รวมทั้งหินแกะสลักที่ขุดพบในเชตวัน ได้ถูกรวบรวมจัดแสดงไว้ที่พิพิธภัณฑ์แห่งชาติเมืองลัคเนา

ปัจจุบันมีแดนมหามงคลวัดสร้างใหม่อยู่ใกล้ ๆ เขตเชตวันมหาวิหาร พุทธศาสนิกชนผู้ไปเยือนเชตวันมหาวิหารนิยมไปสวดมนต์ ทำสมาธิภาวนา น้อมระลึกในพระบริสุทธิคุณ พระเมตตาคุณ พระปัญญาคุณและพระกรุณาคุณอันหาที่สุดไม่ได้ในองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

กุสินารา

หลังจากที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้จำพรรษาสุดท้ายอยู่ที่บ้านเวฬุคาม แขวงเมืองเวสาลได้ตัดสินพระทัยปลงอายุสังขารว่า “ต่อจากนี้ไปอีกสามเดือน เราตถาคตจะเสด็จดับขันต์ปรินิพพานที่ระหว่างต้นสาละทั้งคู่ ณ เมืองกุสินารา” รุ่งขึ้นจึงเสด็จออกจากนครเวสาลี ผ่านหมู่บ้านต่างๆ ไปประทับที่โภคนคร ได้ตรัสหลักมหาปเทส ๔ ไว้สำหรับเป็นหลักวิจัยว่าอะไรเป็นคำสอนของพระพุทธองค์ โดยตรัสว่า ถ้าใครมาอ้างว่านี้เป็นพุทธวจนะอย่าเพิ่งรับรอง อย่าเพิ่งคัดค้าน จงกำหนดเนื้อความนั้นให้ดี แล้วนำไปสอบสวนกับพระสูตร นำไปเทียบเคียงกับพระวินัย ถ้าลงกันไม่ได้ เทียบเคียงกันไม่ได้ พึงแน่ใจว่านั้นไม่ใช่เป็นคำสอนของตถาคตแน่แล้ว

เมื่อเสด็จถึงกรุงปาวาแค้วนมัลละ ได้ประทับอยู่ ณ อัมพวัน สวนมะม่วงของนายจุนทะกัมมารบุตร ทรงรับนิมนต์เสวยพระกระยาหารเช้าชื่อสูกรมัททวะที่เรือนของนายจุนทะแล้ว รับสั่งให้ฝังส่วนที่เหลือ ให้หมู่ภิกษุฉันภัตตาหารชนิดอื่น หลังจากเสวยแล้วเกิดอาพาธอย่างแรงด้วยโรคโลหิตปักขันทิกาพาธ มีเวทนา

จวนจะปรินิพาน แต่ทรงมีสติสัมปชัญญะอดกลั้นเวทนาไว้ได้พระพุทธองค์เสด็จต่อไปทางกรุงกุสินารา ระหว่างทาง ทรงแวะพักที่ควงต้นไม้ต้นหนึ่ง รับสั่งกับพระอานนท์ถึง ๓ ครั้งว่า "กระหายน้ำ พระอานนท์จึงนำบาตรไปตักน้ำแม้จะดูว่าขุ่นพระเกวียนพึ่งผ่านไปน้ำนั้น

กลับใสสะอาดเป็นที่ประหลาดใจยิ่งหนัก พระพุทธองค์ทรงตรัสว่าพระวรกายของตถาคตย่อมบริสุทธิ์ผุดผ่อง ๒ คราวคือ คราวตรัสรู้อนุตตร สัมมาสัมโพธิญาณและคราวเสด็จดับขันธปรินิพพานด้วยอนุปาทิเสสนิพพาน อานนท์ ในปัจฉิมยามแห่งราตรีนี้ ตถาคตจักปรินิพพาน ระหว่างไม้สาละคู่ในสาลวโนทยานของมัลละกษัตริย์เขตกรุงกุสินารา"

พระพุทธองค์เสด็จผ่านแม่น้ำกกุธานที ให้พระจุนทกะปูผ้าสังฆาฏิเป็น ๔ ชั้นแล้ว เสร็จสีหไสยาสวส์ รับสั่งกับพระอานนท์เรื่องอาหาร ที่นางสุชาดาถวายก่อนตรัสรู้และนายจุนฑะถวายก่อนปรินิพานว่า มีอนิสงส์เสมอกัน แล้วเสด็จข้ามแม่น้ำหิรัญญวดีไปสู่สาสวโนทยานกรุงกุสินารา สำเร็จอนุฎฐานไสยา คือนอนโดยจะไม่ลุกขึ้นอีก ระหว่างไม้สาละคู่โดยหันศีรษะทางทิศเหนือ

หัสธาราสรงพระพุทธสรีระจักจั่นเรไรสงัดเงียบดูไม่มีแก่ใจจะทำเสียง ธรรมชาติรอบข้างต่างสลดหมดความคะนองทุกสิ่งทุกอย่าง แล้วจึ่งมีเสียงกระซิก ๆ สะอื้นไห้แห่งพระภิกษุสงฆ์ ฝ่ายมัละก็ร้องไห้โฮแทบสิ้นสมปฤดีขณะนั้น อันว่าปฐวีกัมปนาการก็บังเกิดปรากฏพิลึกสพึงกลัวทั่วโลกธาตุทั้งปวง อีกทั้งห้วงมหรรณพก็กำเริบตีฟองคะนองคลื่นครืนครั่นนฤนาทสนั่นในมหาสมุทรสาคร ทั้งหมู่มัจฉาชาติมังกรผุดดำกระทำให้ศัพทสำนานนฤโฆษครุวนาดุจเสียง ปริเทวกถาแซ่ซ้องอโศกาอาดูรกำสลด ทั้งขุนเขาสิเนรุราชบรรพตก็น้อมยอดโอนอ่อน มีอาการประหนึ่งว่ายอดไหวถูกอัคคีลน อเนกมหัสจรรย์ก็บรรดาลทั่วเมทนีดลสกลนภากาศ ปางเมื่อพระบรมโลกนาถเข้าสู่ปรินิพาน นั้นแล" บุปผาชาติโรยมาบนพระสรีระ และดนตรีล้วนของทิพย์ได้บรรเลงขึ้น เทวดาทั่วทั้งหมื่นโลกธาตุได้มาเฝ้า ณ ที่นั้นเป็นกายทิพย์ นั่งล้อมอยู่ กินบริเวณถึง ๑๒ โยชน์ขณะนั้นพระอานนท์ได้ทูลถามว่า เมื่อไม่มีพระองค์เสียแล้ว ภิกษุทั้งหลายพึงไป ณ สถานที่ใดเล่า จึงทรงแสดงสถานที่ ๔ แห่ง อันจะเป็นเหตุให้น้อมรำลึกถึงพระองค์ท่าน คือ ที่ประสูติ ตรัสรู้ แสดงปฐมเทศนา และปรินิพพาน

ณ ช่วงเวลาคับขันนี้ พระบรมศาสดายังทรงพระมหากรุณารับสุภัททะปริพาชกเป็นสาวกและเป็นอรหันตสาวกองค์สุดท้านในพระชนม์ชีพ และแล้วในที่สุดได้ตรัสปัจฉิมวาจา (อยู่ในมหาปรินิพพานสูตร) ว่า ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้เราจักเตือนเธอว่า สังขารทั้งหลายมีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา พวกเธอทั้งหลายจงยังประโยชน์ตนประโยชน์ท่านให้ถึงพร้อมด้วยความไม่ประมาทเถิด นี้เป็นวาจาครั้งสุดท้ายของตถาคต

"ครั้นแล้ว สิ้นพระดำรัส สิ้นพระสุรเสียง หับพระโอษฐ์ หลับพระเนตร พระอัสสาสะปัสสาสะซึ่งเคยระบายตามธรรมดา ค่อย ๆ แผ่วเบาลง ๆ ทุกที แล้วก็สิ้นกระแสลมโดยพระอาการสงบ พระภิกษุองค์หนึ่ง(พระอนุรุธะ)ประกาศว่า พระบรมศาสดาเสด็จปรินิพานแล้ว

อนิจจา แสงเดือนเพ็ญผ่องกระจ่างจับพระพักตร์อยู่เมื่อกี้ก็จางซีดขมุกขมัวลง ท้องฟ้าสลัวมัวพยับครึ้มอากาศเย็นเฉียบจับหัวใจ น้ำค้างหยดเผาะ ๆ เป็นหยาดน้ำตาแห่งสวรรค์ เกสรดอกรังร่วงพรูเป็นสายสุดวิปโยคทั่วพุสุธา

ได้มีการขุดค้นพบสาลวโนทยานใน พ.ศ. ๒๔๐๔ โดยนายพันเอกคันนิงแฮม และกองโบราณคดีแห่งอินเดียเข้ามาดำเนินงานขุดต่อ พบหลักฐานว่ารอบ ๆ บริเวณนี้เมื่อ ๑,๐๐๐ กว่าปีล่วงมาแล้วเป็นชุมชนชาวพุทธขนาดใหญ่ มีซากวัดปรักหักพังอยู่ถึง ๑๐ วัด ซึ่งเจริญรุ่งเรืองในช่วงศตวรรษที่ ๔ ถึงศตวรรษที่ ๑๐ ปัจจุบันมีวัดจีน วัดธิเบต วัดไทยกุสินารา วัดพม่า ตั้งอยู่ใกล้บริเวณวนอุทยาน สถานที่สำคัญในกุสินาราอีก ๒ แห่ง คือ มกุฏพันธนเจดีย์ (รามภาร์ หรือ) สถานที่ถวายพระเพลิงพระบรมสรีระ และแบ่งพระบรมสารีริกธาตุ สร้างขึ้นบริเณที่พระอานนท์ถวายน้ำพระพุทธองค์

พระธาตุเจ้าดอยตุง

พระธาตุเจ้าดอยตุง อ.ม่สาย จ.เชียงราย

คำไหว้พระธาตุดอยตุง

นะโม ตัสสะ ภะคะวะโต อะระหะโต สัมมาสัมพุทธัสสะ (สามจบ)

พิมพา ธะชัคคะ ปัพพะเต นะจุฬาธาตุ จิรัง มะหาคะนส นะมา

มิหัง อะหังวันทามิ สัพพะทาฯ (สามจบ)

นโมตสส ภควโต อรหโตสมพุทธสสฯ

อิมสฺมึ ภทฺทกปเป จตฺตาโร (จตุพุทฺธา) ภุญฺชิตวา กกุสนฺโธจ

โคนาคมโนจ กสฺสโปจ โคตโม จาติ ราชคเห วิหรนฺติ ปิณฑาย จริตฺวา

โยนกวาสึ ตตฺทภุณชิตุ คตาสิฯ

ประเทศไทยเป็นประเทศหนึ่งที่รับเอาพุทธศาสนาเป็นศาสนาของชาติ พุทธศาสนาได้เข้ามาประดิษฐานอยู่ในดินแดนประเทศไทยนานนับพันปี เราพบหลักฐานทางโบราณคดีที่แสดงว่าพระพุทธศาสนาได้เจริญรุ่งเรืองมาตั้งแต่พุทธศาสนาที่ ๑๑ เป็นอย่างช้า มีศูนย์กลางอยู่ในภาคกลาง

ภาพบน วัดพระธาตุดอยตุง เมืองเชียงแสน จังหวัดเชียงราย เป็นประจักษ์พยานของการสืบเนื่องคติทางพระพุทธศาสนาที่มีอยู่ในประเทศไทยมาเป็นเวลาอันยาวนาน ตำนานพุทธศาสนาฝ่ายภาคเหนือมีเล่าสืบต่อกันมาว่า สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงทราบด้วยพระญาณว่าดินแดนนั้นๆ จะกลายเป็นเมืองสำคัญของพระศาสนาต่อไปในภายภาคหน้า จึงทรงมีรับสั่งกับพระอานนท์เถระว่า เมื่อพระองค์เสด็จดับขันธ์ปรินิพพานแล้วให้มอบให้พระมหากัสสปเถระเจ้านำพระบรมสารีริกธาตุส่วนใดส่วนหนึ่งไปประจุประดิษฐานไว้ที่ดินแดนนั้น เช่น ที่พระธาตุดอยตุงนี้ เป็นต้น

ขอนบน้อมไหว้ ยังพระติตรัยรัตนแก้วเจ้าสามประการ ด้วยคาระวะก่อนแลฯในที่นี้จักไขกล่าวชี้ยังนิทานตำนาน พระมหาขินธาตุ เจ้าดอยตุง อันตั้งอยู่ในโยนกบุรีราชธานีศรีช้างแสน ก่อนที่จะกล่าวถึงตำนานพระมหาขินธาตุเจ้านั้น จะได้กล่าวถึงพระเจ้าเทวการผู้ครองนครราชคฤห์ ได้ทรงอนุญาตให้ สิงหนวติราชกุมาร ไปสร้างพระนครอยู่ใหม่ พร้อมทั้งแบ่งราชสมบัติ และรี้พลโยธาเสนาอามาตย์ สมบัติบริวารแสนหนึ่งเป็นประมาณส่วนสิงหนวติราชกุมารเมื่อไก้อนุญาต จากพระราชบิดาเช่นนั้นแล้วก็รวบรวมเอาราชบริวารและเข้าของสมบัติแล้วก็เข้าไป กราบไหว้สั่งอำลายังพระราชบิดาและพระราชมารดาแห่งตนแล้วก็พาเอาเสนาอามาตย์ทั้งหลายเสด็จออกจากเมืองราชคฤห์นครหลวง

ข้ามน้ำสะระภูไปทางทิศอาคเนย์ คือทิศตะวันออกแจ้งโต้ (เฉียงใต้) ไปตามลำดับอรัญญาป่าไม้ด่านดงดอย ซอกห้วยราวเขาภูดอย แม่น้ำใหญ่น้อยทั้งหลายลำดับวันคืนทั้งหลายได้ประมาณ ๔ เดือน ก็ไปรอดไปถึงยังประเทศแห่งหนึ่งเป็นสถานที่ราบเพียงเรียงงาม มีแม่น้ำใหญ่แม่น้ำน้อยทั้งหลายมากนัก บ่พอใกล้พอไกลแม่น้ำขรนที (แม่น้ำโขง) เท่าใดยามนั้นเจ้าสิงหนวติกุมารสั่งให้หยุดพักยั้งตั้งค่ายให้เหน็ดเหนื่อยพอระมาณ และในกาลยามนั้นยังมีพระยานาคตัวหนึ่ง ชื่อพันธนาราชก็เนรมิตตนเป็นพราหมณ์ผู้หนึ่งเข้ามาสู่ที่อยู่ของพระยาสิงหนวติราชกุมาร กล่าวว่าดูราเจ้ากุมารท่าน

นี้เป็นลูกท้าวพระยา มหากษัตริย์บ้านใดเมืองใดนั้นจา รือเป็นเศรษฐีคหบดีพ่อค้าอั้นจา ท่านมีประโยชน์ด้วยการเยื่องใดจา เมื่อนั้นพระยาสิงหนวติก็กล่าวว่าดูราท่านพราหมณ์ เรานี้เป็นลูกมหากษัตริย์ตนชื่อว่า เทวกาลอันเป็นเจ้าผู้ครองเมืองราชหลวง เรามานี้ก็เพื่อว่าจักมหาที่สร้างบ้านแปงเมืองอยู่และว่าอั้นยามนั้นพราหมณ์ผู้นั้นก็กล่าวว่าดี ๆ และว่าอั้น ท่านจุ่งสร้างแป๋งยัง สถานที่นี้ให้เป็นเมืองเต๋อจักวุฒิจำเริญบัวระมวลด้วยเข้าของ สมบัติเมื่อนั้นพระยาสิงหนวติก็ถามว่าท่านพราหมณ์ลุกจากบ้านใดเมืองใดมามีชื่อดั่งรือนั้นจา เมืองนั้นพราหมณ์ผู้นั้นก็กล่าวว่า ข้ามีชื่อว่าพันธุพราหมณ์อยู่รักษายังสถานที่นี้และเมื่อนั้นพราหมณ์ผู้นั้นก็กล่าวว่า สถานที่นี้และเมื่อบอกชื่อแห่งตนแล้ว ก็สั่ง อำลายังพระยาสิงหนวติ ไปสู่ที่อยู่แห่งตนก็มีแล เมื่อนั้นพระยาสิงหนวติก็ใช้บ่าวไพร่ตามหลังประมาณเจ็ดคนไปไกลประมาณพันวาพราหมณ์ผู้นั้นก็อันตะระธานกลับหายไปเสียและส่วนว่าคนใช้เมื่อเห็นเป็นเช่นนั้นก็คืนมาบอกแก่พระยาสิงหนวติหั้นแล

เมื่อนั้นพระยาสิงหนวติก็มีความโสมนัสยินดีมากนักแล กันกลางคืนอันมารอด ส่วนพระยานาคก็มาเนรมิตเวียงและประการกำแพงและด้านและสามพันวามีประตูหอคูรอบจุกกำจุ๊ป่าย ประกอบไปด้วยปราสาทราชมณเฑียรเรือนน้อยเรือนหลวงโรงช้างโรงม้าพร่ำพร้อมทุก ๆ อันกันว่าบัวระมวลแล้วพระยานาคก็กลับไปสู่ที่อยู่แห่งตน รัตติยาในกลางคืนอันนั้น รุ่งแจ้งมาแล้ว พระยาสิงหนวดยังก็เล็งหันยังนครเวียงหลวงก็พิจารณา ด้วยญาณผยาแห่งตนก็รู้ว่าเป็นพระยานาคมาเนรมิตหื้อตนแลแล้วพระยาก็พาเสนาโยธาอามาตทั้งหลาย เข้าไปอยู่ในเวียงหลวงอัน นั้นหั้นแล แล้วจึงเบิกบายนามเมืองว่าเวียงโยนกบุรีราช

ธานีศรีนาคพันธุ์ฯ ในบริเวณโขงเขตโยนกบุรีนั้นทางทิศปัจฉิมนั้นมีดอยสามลูกเรียงกันอยู่ เป็นที่อยู่แห่งพวกมิลักขุทั้งหลาย (ชาวเขา) ตั้งเคหสถานบ้านเรือนอยู่ตามไหล่เขา ผู้เป็นหัวหน้านั้นชื่อว่าปู่เจ้าลาวจก ปลูกถั่วปลูกงาเผือกมันพริกมะเขือ บริเวณที่อยู่ของชาวเขานั้นเรียกว่าดอย สามเส้า ดอยทาอยู่ทิศเหนือ ซึ่งเป็นทางขึ้นลงสำหรับค้าขายติดต่อ พ่อค้าพานิช ตามในบ้านเมืองดอยย่าเฒ่าอยู่ท่ามกลาง ซึ่งเป็นที่อยู่ของย่าเฒ่าอันเป็นภริยาแห่งปู่เจ้าลาวจก ดอยดินแดงอยู่ทางทิศใต้เป็นที่อยู่ ของปู่เจ้าลาวจก ทั้งสามดอยนี้เรียกว่าดอยตายะสะ หรือเกตุบรรพต ตามตำนานใดพรรณาไว้ว่าในกาสสมัยเมื่อพระยาสิงหนวดติทรงเสวยราชสมบัติเป็นพระเจ้าแผ่นดิน ในครั้งนั้นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพร้อมด้วยพระสงฆ์องค์อรหันต์ทั้งหลายได้เสด็จมาสู่แคว้นโยนกบุรีศรีนาคพันธุ์ เสด็จประทับอยู่บนน้อยแห่งหนึ่งไม่ไกลจากเวียงโยนกพระยาสิงหนวติได้ทราบข่าวการที่พระพุทธเจ้าเสด็จมาจึงพร้อมด้วยเสนาอามาตย์ทั้งหลายเสด็จออกไปเฝ้าพระพุทธเจ้า ณ บนดอยน้อยแห่งนั้น เพื่อจะฟังพระธรรมเทศนา เมื่อนั้นพระพุทธองค์ก็ทรงเทศนาโปรดพระยาสิงหนวติส่วนพระยาสิงหนวติก็เกิดปราโมทย์มากนักหนา จึงขออาราธนานิมนต์พระพุทธเจ้า พร้อมด้วยพระอรหันต์เจ้าทั้งหลายไปรับบิณฑบาตฉันภัตตาหารในพระราชวังในพรุ่งนี้ เมื่อนั้นพระพุทธองค์ทรงรับโดยดุษณีภาพ ในวันรุ่งขึ้นพระพุทธเจ้าพร้อมด้วยพระอรหันต์สาวกทั้งหลาย เสด็จไปฉันภัตตาหารในพระราชวัง แห่งพระยาสิงหนวติ

เมื่อทรงฉันภัตตาหารเสร็จก็ทรงอนุโมทนา ในกาลยามนั้นพระยาช้างต้นได้ยินเสียง และเห็นฉัพพรรณรังษี ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ก็ตกใจกลัววิ่งออกจากโรงร้องส่งเสียงแส่นสะเทียรมี่ก้องทั่วแห่งห้องโยนกบุรีก็มีแล แล้วพระยาช้างก็ไปหยุดอยู่ ทิศบูรพา ใกล้กับฝั่งแม่น้ำขรนที (แม่น้ำโขง)

เมื่อนั้น พระพุทธองค์ก็ทรงทำนายว่าจำเนียรกาลแต่นี้ ไปภายหน้าจะมีกษัตริย์องค์หนึ่ง (พระองค์) จักมาสร้างเมืองขึ้นตรงที่พระยาช้างไปหยุดอยู่นั้น ให้ชื่อว่าเมืองช้างแสน นานไปคนทั้งหลายจะเรียกเพี้ยนไปว่าเมืองเชียงแสนมาจนตราบเท่าทุกวันนี้แล ส่วนพระยาสิงหนวติก็เสวยเมือง ชอบทศราชธรรม ๑๐ ประการบ้านเมืองอันนั้นก็บัวระมวล ด้วยเข้าของสมบัติช้างม้าวัวควาย อยู่เย็นเป็นสุขหาโจรมารหาณป่าบ่ได้ เมื่อพระยาสิงหนวติเสด็จภิลาไลไปแล้วเสนาอามาตพราหมณ์ปะโรหิตทั้งหลาย ก็พร้อมใจกันอุสาราชาภิกเษก ยังเจ้าพันติราชกุมารอันเป็นราชบุตร ขึ้นเป็นพระยาเสวยเมืองแทนพระยาสิงหนวติ นามบัญญัติว่าพระยาพันติ

ราชกุมาร หรือพระยาคันธกุมาร พระยาพันติราชกุมารก็เสวยเมืองชอบประกอบด้วยราชธรรมสิบสิ่ง บ้านเมืองก็อยู่เย็นเป็นสุข จำเนียรการแต่นั้นไปภายหน้าบ่เนิ่นช้าเหิงนาน โสภควาอันพระพัญญูแจ้งก็เสด็จต่องเต้า พร้อมด้วยเจ้าภิกขุทั้งหลายเทศนาผายโผดแก่บัณณสัตว์ทั้งหลายไปตามราชธานีบ้านน้อยเมืองใหญ่ไปตามลำดับ ก็ไปถึงโขงเขตห้องเตศต้องโยนกบุรี

พระมุนีต๋นผ่านแล้วเล็งดูแล้วในทิศต่าง ๆ ก็ทอดพระเนตรเล็งเห็นยังดอยตายะสะ ซึ่งตั้งอยู่ในทิศปัจฉิมแห่งโยนกบุรี ซึ่งเป็นที่อยู่แห่งปู่เจ้าลาวจก เมื่อนั้นพระพุทธเจ้าก็กล่าวแก่พระอานนท์ว่าดูราอานนท์มาเราจักไปสู่ดอยตายะสะ เมื่อพระอานนท์และเจ้าภิกขุทั้งหลายมาพร้อมแล้ว ก็เสด็จไปด้วยลวงอากาศ ครั้นมาถึงแล้วพระพุทธเจ้าก็เสด็จยืนประทับอยู่เหนือก้อนหิน อันมีรูปทรงสันฐานเหมือนมะนาวตัดกึ่ง (ครึ่ง) ด้วยอำนาจแห่งสัพพัญญูเจ้าหินก้อนอันนั้นก็จมลงไปใต้ดินประมาณ ๕ ศอก ลงไปอุดปากถ้ำช้างเผือกไว้แล้ว พระต๋นแก้วมุนีนายก็อว่ายหน้าเล็งดูในทิศทั้งหลายต่าง ๆ แล้วก็จึงตรัสทำนายว่าดูราอานนท์ อันว่าบ้านเมืองที่นี้ต่อไปภายหน้าจักรุ่งเรืองและเป็นที่ตั้งแห่งศาสนาฏูตถาคตตราบ ๕๐๐๐ พระวัสสาหมื่นชะแลเมื่อเราตถาคตนิพพานไปจุ่งหื้อ (จงให้) พระมหากัสสะปะเถร นำเอากระดูกด้ามมีด (พระรากขัวญ) กำซ้ายมาบรรจุไว้ในยอดดอยดินแดงที่นี้เต๊อะ ในเมื่อพระพุทธเจ้าทำนายแก่พระอานนท์ดั่งนี้แล้วก็พาเอาเจ้าภิกขุทั้งหลายเสด็จไปโปรดบรรณสัตว์ทั้งหลายในบ้านน้อยเมืองใหญ่ตามลำดับไปก็มีแลฯ

ในตอนนี้ตำนานได้กล่าวไว้ว่าพระยาพันติราชเสวยราชสมบัติในเมืองโยนกบุรี ชอบโดยทศพิธราชธรรม บ้านเมืองก็วุฒิจำเริญไปด้วยเข้าของสมบัติ ช้างม้าวัวควาย ไพร่ฟ้าข้าเมืองอยู่ชุ่มเนื้อเย็นใจบ่อดกลั้นยาก พืชพันธ์ธัญญาหารข้าวกล้าถั่วงาหากบัวระมวลไปทุกสิ่งนา ๆ หาโจรมารหาญป่าบ่มาราวีได้เป็นสุขล้ำยิ่งบ่มีสังป๋าน จำเนียรก๋ารแต่นี้ไปภายหน้า ส่วนพระยาพันติราชก็เสด็จพิลาไลไปส่วนเสนาอามาตยพราหมณ ปะโรหิตทั้งหลาย ก็พร้อมใจกันอุสาราชาภิเษกยังเจ้าอชุตรากุมารอันเป็นราชบุตรขึ้นเป็นพระยาเสวยเมืองต่อไป เบิกบานนามบัญญัติว่า พระอชุตราช เมื่อนั้นพระยาอชุตราชกันว่าได้ขึ้นเป็นพระยาแล้ว ก็ตั้งอยู่ราชธรรมสิบสิ่งเป็นดั่งพระยาตนพ่อ หากกระทำนั้นจุปะการะและ บ้านเมืองก็อยู่เป็นสุขมากนักแลฯ

ส่วนพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พร้อมด้วยอรหันต์เจ้าหากเป็นบริวารก็เสด็จโปรดบรรณสัตว์ทั้งหลายไปตามบ้านน้อยเมืองใหญ่ ราชธานีนิคมคามตามลำดับวันเดือน อันยาวก็ไปถึงโขงเขตห้องเตศต้อง

กุสินนารา อันเป็นราชธานีแห่งพระยามัลละกษัตริย์ แล้วพระพุทธเจ้าก็เสด็จเข้าสู่ส่วนสาลวโนทยาน เสด็จประทับนอนเหนือแท่นหินศิลาอาสน์ อันตั้งอยู่ในระหว่างไม้รังทั้งคู่ แล้วพระพุทธเจ้าก็เสด็จเข้าสู่ปรินิพพาน ในกาลปัจฉิมยามค่อนรุ่ง ในวันปุณณมีดิถีเพ็ญเดือนวิสาขมาศ ในเมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จเข้าสู่ปรินิพพานไปแล้ว ท้าวพระยามัลละกษัตริย์ทั้งหลายก็พร้อมกันถวายพระเพลิงพุทธสารีระแห่งพระพุทธเจ้า พระมหากัสสะปะเถรเจ้าและโฑณพราหมณ์ก็แบ่งแจกยัง พระบรมสารีริกธาตุให้แก่ท้าวพระยามหากษัตริย์ทั้ง ๘ พระนครแล้วมหากัสสะปาเถรเจ้า ก็อาราธนาเอายังพระบรมสารีริกธาตุกระดูกด้ามมีด (พระรากขวัญ) เบื้องซ้ายพร้อมทั้งพระบรมสารีริกธาตุส่วนต่างๆ ทั้งสามด้านคือ มหันตา มัชฌิมา ขุททากา ประมาณ ๕๐๐ พระองค์ใส่ลงในโกศแก้วปะทำมะรากไว้แล้ว ส่วนมหากัสสะปะเถรเจ้าในเมื่อการถวายพระเพลิงพุทธสารีระล่วงแล้วได้สามเดือน ก็พร้อมกับด้วยพระอรหันต์ทั้งหลายกระทำการสังคายนาธรรมวินัยบัวระมวลแล้วพระมหากัสสะปะเถรเจ้า พร้อมกับด้วยอรหันต์เจ้าทั้งหลายอาราธนาเอายังพระบรมสารีริกธาตุเจ้า สยองมาด้วยลวงอากาศ (เหาะ) พร้อมด้วยพระอรหันต์เจ้าทั้งหลายประมาณ ๕๐๐ ตน เป็นบริวารก็มาถึงเมืองโมงโยนกบุรีราชธานี พระยาอชุตราชก็ออกมาต้อนรับยังพระมหากัสสะปะเถรเจ้าพร้อมทั้งอรหันต์ทั้งหลาย แล้วพระยาอชุตราชก็อาราธนานิมนต์พระอรหันต์เจ้าเข้าไป ราชวังหลวงยามนั้นพระมหากัสสะปะเถรเจ้าก็กล่าวว่าดูรามหาราชเป็นเจ้า โสภควาอันว่าพระสัพพัญญูเจ้าก็เสด็จเข้าสู่ปรินิพพานไปแล้ว บัดนี้ก็ได้กระทำการถวายพระเพลิงพุทธสรรีระไปแล้วที่เมืองกุสินารา เราก็ได้นำเอายังพระบรมสารีริกธาตุแห่งพระพุทธเจ้า มาถวายแด่มหาราชเจ้านี้แล้วแล ในกาลยามนั้นพระยาอชุตราชและเสนาอามาตย์พราหมณ์ปะโรหิตทั้งหลาย ได้รู้ข่าวว่าพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันปรินิพพานไปเสียแล้วก็บังเกิดทุกข์โสมนัขต่ำก๊อยหมองใจปริเทวนาการร้องร่ำได้อีกอกตน ไปมาเป็นโกลาหล มีก้องในแห่งห้องผางกา(ปราสาท) ว่าโอ๋ยนอ.......บัดนี้พระพุทธเจ้าก็มาละเสียยังเราทั้งหลายเสียแล้วเหตุดั่งรือท่านป๊อยมารีบหน่ายสวสารมาดับขันธปรินิพพานไปเสียนั้นจา....... เราทั้งหลายหาที่พึ่ง ที่อาศัยบ่ได้แล้วแล.......โอ๋ยหนอโลกอันนี้ก็จักมืดมนอนธกาลไป เหตุหาผะติดส่องโลกาบ่ไอ้แล้วแล....... โลกอันนี้จักมืดไปอุปะมาเหมือนเดือนแรมค่ำหนึ่งไปหาความแจ้งสว่างบ่ได้แล้วแล.......

ในกาลเมื่อนั้นพระยาอนุตาราช และเสนาอามาตย์ทั้งหลายโสกาโศกทุกข์แล้ว ก็ประนมมือไหว้ว่า สาธุ สาธุ ภันเต เมื่อนั้นพระมหากัสสปะเถรเจ้าก็ยกเอาโกศแก้ว ปะทำรากอันใส่พระบรมสารีริกธาตุนั้นมา เพื่อจักไขยังโกศแก้วให้พระยาอชุตตราชเล็งดู ยามนั้นพระบรมสารีริกธาตุ

เจ้าก็เปล่งรัศมีรังษี ๖ ประการ ให้ปรากฏแก่สายพระเนตรแห่งพระยาอชุตราชและเสนาอามาตย์ไพร่ฟ้าทั้งหลาย ก็เกิดความโสมนัสปิติปราโมทย์ทุก ๆ คน ประนมมือกราบวันทนา....... ลำดับนั้นพระยาอชุตราชก็มีพระราชอาชญาให้หาช่างมาแป๋งยังโกศเงินโกศคำสรวมซ้อนโกศแก้วปะทำมะรากนั้นแล้วก็สักการะบูชาด้วยข้าวตอกดอกไม้เงินดอกไม้คำ และปัญจะมะกุฎะภัณฑา ๕ สิ่ง ฆ้องกลองยิ่งมโหรีนันทเภรีตีเป่าบัณเฑาะเล่าหอยสังฆ์ตุริยะนนถี (ดนตรี) ดังมี่ก้องทั่วแห่งท้องในเตศต้องโยนกบุรี ๗ วัน ๗ คืนมีประมาณ กันบัวระมวลแล้วพระมหากัสสะปะเถรเจ้า และพระยาอชุตราช ก็พร้อมกันอาราธนายังพระบรมธาตุขึ้นสู่ลี่ก๋ายคำ แวดล้อมไปด้วยข้อน้อยตุงใจหามแห่แหนขึ้นไปสู่บนดอยตายะสะ ประกอบไปด้วยขบวนช้างม้า เสนาอามาตย์ไปตามลำดับคราวทาง กันว่าไปถึงแล้ว พระยาอชุตราก็เรียกปู่เจ้าลาวจกมาหาแล้ว ก็พระราชทานทองคำพันคหาปนะให้แก่ปู่เจ้าลาวจกแล้วก็กล่าวว่า เราจักได้นำเอาพระบรมสารีริกธาตุแห่งพระพุทธเจ้า มาบรรจุไว้ในยอดดอยที่นี้แล เมื่อนั้นพระมหากัสสะปะเถรเจ้าก็ยกเอาโกศ พระธาตุ ขึ้นตั้งวางไว้เหนือหินก้อนอันมีรูปสัณฐานเหมือนมะนาวตัดกึ่ง (ครึ่ง) อันเป็นที่พระพุทธเจ้าเคยเสด็จประทับในกาลเมื่อก่อนนั้นแล พระมหากัสสะเถรเจ้าก็อธิฐานขอมหาธาตุเจ้าจมมุดลงไปในหินก้อนนั้นแล....... ในกาลยามนั้นพระบรมธาตุเจ้าก็เปล่งรัศมี ๖ ประการส่องแจ้งทั่งไปในโขงเขตห้องโยนกบุรีสิ้นกาล ๗ วัน ๗ คืนแล้วก็ลงไปในก้อนหินอันหั้นลึกประมาณ ๘ ศอก ส่วนพระมหากัสสะปะเถรเจ้าก็อธิฐานเข้าฌานสมาบัติ แล้วก็เนรมิตยังตุง (ธง) ผืนหนึ่งกว้าง ๕๐๐ วา ยาว ๗,๐๐๐ วา เสาสูง ๘,๐๐๐ วา มีวรรณ ๖ ประการปักไว้บูชามหาธาตุเจ้าในด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือด้วยคำอธิฐานแห่งพระมหากัสสะปะเถรเจ้าตุงนั้นก็ยังมีอยู่ตราม ๕,๐๐๐ พระวัสสา จำเนียรกาลแต่นั้นมาคนทั้งหลายเห็นตุงทิพย์ที่ปักไว้บูชามหาธาตุนั้น จึงเรียกว่ายอดตุงมาจนตราบถึงกาลบัดนี้แล พระยาอชุตราก็ขอเอาเขตแดนพระธาตุกับปู่เจ้าลาวจก ด้านไหนสามพันว่าเป็นประมาณอันนี้เป็นเขตพระราชฐานขั้นนอกส่วนเขตพระราชฐานขั้นในนี้อย่าให้บุคคลใดบุคคลหนึ่งได้กระทำการอันเป็นอนาทะระประมาท คือถ่ายหนักถ่ายเบา (ถ่าย-อุจจาระปัสสาวะ) ฆ่าสัตว์ตัดชีวิตอันอาศัยอยู่ในปริมณฑลพระธาตุก็ดี ห้ามบอหื้อบุคคลมาหลับมานอนในเขตพระราชฐานนี้เป็นอันขาดหากว่าบุคคลใดบุคคลหนึ่งมาล่วงเกินในเขตพระราชฐานอันกำหนดไว้ ๕๐๐ วานี้ ให้มันผู้นั้นถะหมอดหอดไร้ทุกข์เข็ญใจ พลัดพรากจากเข้าของสมบัติลูกเต้าสามิกาภรรยาแห่งมัน ตกทกุข์ได้ยากทุกภพทุกชาติ แม้แต่พระพุทธเจ้าเกิดมาในโลกนับได้แสนโกฎอย่าให้มันผู้นั้นรู้เห็นได้ไหว้ได้สาสักตนสักองค์เต่อ.......เมื่อพระยาอชุตราชสาปแช่งสันนี้แล้วก็หยาดน้ำ

(หลั่งทันขิโนทก) ลงเหนือแผ่นดินแล้วพระยาอชุตราชเรียกปู่เจ้าลาวจกในที่ใกล้แล้วก็สั่งว่าให้พวกมิลักขุทั้งหลาย ๕๐๐ ครอบครัวอยู่ปฏิบัติอุปฐากพระมหาธาตุเจ้าที่นี้ต่อ พระยาอชุตราชสั่งปู่เจ้าลาวจกบัวระมวลแล้ว ก็เสด็จไปสู่ราชนิเวสน์แห่งตนก็มีแล ส่วนพระมหากกัสสะปะเถรเจ้าและพระอรหันต์ทั้งหลายไหว้บนครบยังพระมหาธาตุเจ้าแล้วก็กลับไปสู่เมืองราชคฤห์มหานคร ยามเช้าเข้าไปบิณฑิบาตเข้าฉันบัวระมวลแล้ว ก็เข้าไปสั่งอำลาพระยาอชุตราชแล้ว มหากัสสะปะเถรเจ้าก็สยองไปสู่เมืองวิเทรัฐ แล้วก็เข้าสู่ดอยเวฬุปัพพตา นั่งสมาธินิพพานในวันพุธยามเช้ามี ดอยล้อมไว้มีตนบ่เน่ายังตั้งอยู่สันดี ตราบถึงศาสนาพระศรีอริยเมตไตยพระศรีอริยเมตไตย จักมาส่งสะการด้วยฝ่ามือพระองค์แล.....ส่วนว่าพระอชุตราชกันว่ากลับไปสู่ราชนิเวศน์แห่งตนแล้วก็กระทำบุญหื้อทานรักษาศีล ๕ ศีล ๘ ไปบ่ขาดประมาทในราชธรรมสิบประการถึงปีรวายสันเดือน ๗ เปง (เพ็ญ) วันอาทิตย์ พระมหากัจจายะนาเถรเจ้า ก็อธิฐานอาราธนายังพระบรมธาตุกระดูกตาตีนใน (ตาตุ่ม) แห่งพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ที่ได้ในถ้ำสัตตปัณณคูหา ในเมืองราชคฤห์ทั้งสามด้านคือ มหันตา มัชฌิมาขุททกา ประมาณ ๒๔ พระองค์ใส่ไว้ในโกฏแก้วมรกตมีวรรณอันเขียว แล้วก็พาเอาพระอรหันต์เจ้าหลาย ๕๐๐ พระองค์สยองมาด้วยลวงอากาศ มาถึงโยนกบุรีราชธานี แล้วก็บอกยังนิทานอันพระพุทธเจ้าทำนายไว้เมื่อ ก่อนนั้น ให้แก่พระยาอชุตราชพัง เมื่อนั้นพระยาอชุตราชก็มีปีติยินดีแล้วก็ให้หาช่างทองแป๋งโกฏเงินทอง คำสรวมซ้อม รับรองเอาโกฏแก้วมรกต แล้วก็ถวายสักการะบูชาด้วยเครื่องดุริยะนนตี (ดนตรี) แล้วก็ยกเอาโกฏ พระบรมธาตุขึ้นตั้งไว้ในสิวิก๋ายคำ (มณฑปเล็กๆ) แห่แหนไปสู่รันตปัพพตาดอยกู่แก้ว อันตั้งอยู่ในทิศพายัพแห่งโยนกบุรีกันว่าไปแล้วก็หามสีวิก๋ายปะทักขิณะสามรอบแล้วก็ปลงลงตั้งไว้เหนือแผ่นดินแล้ว มหากัจจายะนาก็อธิฐานขอให้มหาธาตุเจ้า จมลงไปในอุโมงค์เก่าที่บรรจุเกศาธาตุเจ้าไว้ก่อนนั้นแล้วก่อด้วยดินอิฐ ให้เป็นเจติยะใส่ยอดฉัตร์บัวระมวลแล้ว ก็กระทำมหกรรมฉลองอบรมสมโภชไปถึงเดือนเจ็ดดับก็มัวระมวลเดือนแปดออกค่ำหนึ่งมหากัจจายะนาก็กลับไปสู่เมืองราชคฤห์พระยาอชุตราชกับมหากัจจายะนาสร้างพระเจติยะดอยกู่แก้วปีรวายสันศักราชได้ ๒ ตัวจำเนียรการแต่นั้นมาถึงปีรศักราชได้ ๘๒ ตัวเดือน ๖ ออก ๓ ค่ำ พระยาอชุตราชพร้อมด้วย เสนาโยธาอามาตย์ไปสร้างยังเจติยะถ้ำกู่แก้วและถ้ำเปลวปล่องฟ้าอันเป็นที่บรรจุพระเกศาธาตุไว้ก่อนนั้น กันถึงเดือน ๖ เปง (เพ็ญ) วันพุธก็กระทำบุญหื้อทานหยาดน้ำถวายทานบัวระมวลแล้ว ก็กลับไปสู่ราชนิเวศน์อันเป็นที่อยู่แห่งตนนั้นแล พระยาอชุตราชเสวยราชสมบัติได้ ๑๐๐ ปี อายุยืนได้ ๑๒๐ ปีก็ถึงแก่พิลาไลไปแลฯ

ส่วนเสนาอามาตย์พราหมณ์ปะโรหิตทั้งหลาย ก็พร้อมกันมุสาราชาภิเษกยัง เจ้ามังรายะนะธิราช อันเป็นราชบุตรขึ้นเสวยราชสมบัติแทนพระยาอชุตราชเมื่อนั้นศาสนาพระสัมมาสัมพุทธเข้าล่วงไปได้ ๑๐๐ ปี ในกาลนั้นยังมีพระอรหันต์เจ้าต๋นหนึ่ง ชื่อว่ามหาวชิร โพธิเถรกับฤๅษี ๕๐๐ ต๋นไปไหว้ยังมหาธาตุเจ้า ที่ถ้ำสัตตปัณณคูหาที่ดอยเวภาระปัพพตา ในเมืองราชคฤห์ที่นั้นแล้ว ก็อธิฐานอาราธนาเอายังพระบรมธาตุเจ้าทั้งสามด้านคือเจ้ามหันตา มัชฌิมา ขุททกา ๑๕๐ พระองค์ใส่ในโกฎแก้วปะทำมะรากแล้ว ก็พาเอาเจ้าฤๅษี ๕๐๐ ต๋น สยองมาด้วยลวงอากาศ มาถึงโยนกบุรีราชธานี ส่วนพระยามังรายะนะธิราชกันรู้ข่าวว่า พระมหาวชิร โพธิเถรพร้อมด้วยฤๅษีทั้งหลายนำเอาพระบรมธาตุเจ้ามานั้น ก็ออกมาต้อนมารับพระมหาชิรโพธิเถรก็บอกยังนิทานอันพระพุทธเจ้าทำนายไว้นั้นแก่พระยามังรายะนะธิราชให้รู้ ทุกประการเมื่อนั้นพระยามังรายะนะธิราช ก็มีความโสมนัสจนชื่นยินดีมากนักก็เรียกหายังนายช่างมาแป๋งยังโกเงินโกฎคำ เข้าสรวมสุบสอดซ้อนยังโกฎแก้วปะทำมะราก แล้วก็ตกแต่งยังเครื่องบูชาทั้งหลายมีต้นว่าเข้าตอกดอกไม้ช่อน้อยตุง ใยแก้วแหวนเงินคำบุบผามาลาจุณจันทร์พร้อมแล้ว ก็สรงเสพบูชาด้วยเครื่องตุริยนนถี (ดนตรี) นันทเภรีตีเป่าบัณเฑาะว์เล่าหอยสังฆ์ตราบเลี้ยง ๗ วันในวันถ้วนแปด พระยามังรายะนะธิราชก็สั่งหื้อเสนาอามาตย์ทั้งหลายมาพร้อมแล้ว ก็อาราชธนายังพระมหาธาตุเจ้าขึ้นสู่สีวิก๋ายคำ แห่แหนออกจากเวียงโยนกบุรี ไปยังปัพพต คีรีดอยดินแดงอันเป็นที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุแห่งพระพุทธเจ้าไว้ก่อนนั้นแล กันว่าไปถึงแล้วก็หามเอาสีวิก๋ายอันทรงยังพระมหาธาตุเจ้านั้น กระทำปะทักขิณยังพระบรมธาตุเจ้าอันบรรจุไว้แต่ก่อนนั้น ๓ รอบแล้วก็ยกเอาโกฎพระมหาธาตุเจ้าขึ้นตั้งเหนือหินศิลาก้อนนั้นอันเป็นอุดมมังคละ พระมหาวชิร โพธิเถร และพระยามังรายะนะธิราชพร้อมกันอธิฐานให้โกฎที่บรรจุพระบรมธาตุนั้นจมมุดลงไป เป็นดั่งพระมหากัสสะปะเถรเจ้า หากอธิฐานได้นั้น ยามนั้นพระมหาธาตุเจ้าก็เปล่ารัศมีรังษีรุ่งเรืองส่องแจ้งไปทั่วเมืองโยนกบุรี แล้วก็มุดลงไปในก้อนหินนั้นลึกได้ ๗ ศอก สังรวมพระสารีริกธาตุแห่งพระพุทธเจ้าอันเข้ามาถะปันนาตั้งไว้ในยอดดอยดินแดงนี้ ๖๕๐ พระองค์

ส่วนพระยามังรายะธิราช เมื่อบรรจุพระบรมธาตุแล้วก็ให้ก่อเป็นเจติยะครอบไว้เป็นดั่งพระยาอชุตราชหากกระทำไว้นั้นทุกประการแล้วก็เอาจังโกคำหุ้มไว้ ใส่ยอดฉัตรมากชมพูคำ กับบัวระมวลแล้วก็กระบุญให้ทานเป็นมหาสมัยการอันใหญ่นานได้สามเดือน ถึงเดือน ๖ เปง (เพ็ญ) ก็หยาดน้ำ ลำดับต่อนั้นไปพระยามังรายะนะธิราชก็ซื้อเอามิลักขุทั้งหลาย ๕๐๐ ครอบครัวเป็นดั่งพระอชุตราชหากกระทำไว้ทุกประการ เพื่อให้อยู่เฝ้ารักษาปฏิบัติอุปัฏฐาก ยังพระมหาธาตุเจ้าโอกาสเวณทานไว้เป็นธาตุเจ้า แล้วพระยามังรายะสั่งไว้ว่า เขตพระราชฐานของมหาธาตุเจ้านั้น

พระยาอชุตราอันเป็นพ่อแห่งกูหากกระทำไว้แต่ก่อนนั้นว่าเขตพระราชฐานชั้นนอกนั้น ๓,๐๐๐ วาเป็นประมาณ ส่วนเขตพระราชฐานชั้นในนั้นกำหนดเอา ๕๐๐ วาเป็นประมาณ ในปริมณฑล ๕๐๐ วาล้อมรอบพระมหาธาตุเจ้านี้เป็นเขตที่ให้อภัยแก่เนื้อและนกทั้งหลาย บุคคลผู้หนึ่งผู้ใดอย่าได้มากระทำร้ายแก่เขาเป็นอันขาด หากบุคคลใดบุคคลหนึ่ง กระทำการอันบ่ดีมีต้นว่าถ่ายหนักถ่ายเบาเสียมุตตอาจม (ถ่ายอุจจาระ-ปัสสาวะ) ค่ำขาราวีผูกมัดฆ้าฆ่าทุบบุบตี๋ยังสัตว์ ตัวน้อยตัวใหญ่หื้อได้อย่าได้มากระทำอันเป็นอะนะระกินสุรายาเมาสะเลาะเยาะใย้ (เกี้ยวพาราสี) ในพระราชฐานมหาเจติยะดั่งอั้นก็ดีได้ชื่อว่าเป็นการหมิ่นประมาทอย่าได้กระทำเป็นอันขาดหากว่าบุคคลใดบุคคลหนึ่งบ่ขับตามกำกู และล่วงเกินกำกูอันว่ามานี้ ให้มันผู้นั้นจุ่งวินาศม้วนม้างฉิบหายพลัดพลากจากเข้าของสมบัติภริยาสามีกาบุตตาบุตตี ไร่นาตามเขตสืบปะรัมปะราภายหน้า แต่จุติมาณให้ไปตกจมอยู่ในอเวจีมหานรก แม้นว่าพระพุทธเจ้าเกิดมาเป็นสัพพัญญูตั้งแสนโกฏอย่าให้มันผู้นั้นได้เห็น แม้ในปัจจุบันชาติมันผู้นั้นไปยังในประเทศที่ใดก็ให้ร้อนไหม้ อย่าได้วุฒิจำเริญแด่เต่อ...... หากว่าผู้ใดปฏิบัติตามคำกูดั่งอันให้ผู้นั้นจุ่งจำเริญ ไปด้วยโภคสมบัติทุกสิ่งจงสมดั่งมโนรถทุกประการแด่เต่อ.........

พระยามังรายะนะธิาช กันว่าสบถสาปแช่งไว้สันนี้แล้ว ก็อยู่ปฏิบัติรักษาศีล เมตตาภาวนา อุปัฏฐากยังพระอรหันต์เจ้าทั้งหลายตามสมควรแล้ว ก็เสด็จกลับไปสู่ราชนิเวสน์ ส่วนพระมหาวชิรโพธิเถรก็กระทำปะทักขิณไหว้นบครบยำพระมหาธาตุเจ้าแล้ว ก็กลับไปยังเมืองราชคฤห์ ฤๅษีทั้งหลายก็ตั้งอาศรมอยู่บำเพ็ญสมณธรรม เมตตา ภาวนา อยู่ที่ดอยหมอกมุงเมืองอันมีหนวันตกพระมหาธาตุเจ้านั้นและตั้งแต่นั้นมาคนทั้งหลายจึงเรียกว่าม่อนฤๅษีจนถึงกาลบัดนี้แล......ส่วนฤๅษีทั้งหลายก็เอาต้นไม้ที่ใช้เป็นยาต่างๆ มาปลูกไว้ในดอยที่นี้เป็นอันมาก อันหลายดังจัดกฎหมายกล่าวไว้ (จะคงชื่อต้นยาต่างๆ ไว้ตามเดิม)
แกฝอยแกแดงแกดำ สารน้ำสารเงินสารคำ หนาทเงินหนาทคำปิดปิวแดงปิดปิวดำ ขางน้ำเข้าเครือเขาเขียวยาแก้ต้นเดียว โกฏดูก โกฏสอสมอลมแล้งดอกคำ ตึ่งเครือคำสระปีดคำแสนผาวังหมากกังหมากเข้า ตับเต่ามะลืมคำ มะกอกเผือก สมุลแวงรางแกงรางไกล้แฝกหอมแขมเหลือง คำแสนขีกชะลีกอ้อยช้าง เนียมฤๅษีขีดอยด้วย มีเป็นขบวนเป็นป่า จักวรรณนาก็บ่แป้มีเติ่งแต้บ่สังก๋า จับจ๋าด้วยบ่อน้ำข้ำหากมีหลายตามดังบ่อที่ ๑ ชื่อว่าโมลีจอมโลก สำหรับสรงพระมหาธาตุเจ้า บุคคลใดได้กินอาบ ย่อมหายขาดจากโรคร้ายเหล่าภัย ยาพระมหากัสสะปะหากอธิฐานไว้ บ่อที่ ๒ ชื่อจิดามณี กินและอาบแล้ว

ย่อมเกิดปัญญาไวแก่นกล้า ทิพยาธร หากอธิฐานไว้ บ่อที่ ๓ ชื่อว่าหิรัญเนืองนอง เป็นทรายเงินไหลออกมาบูชาพระธาตุ พระยาวิรูปักข์ หากอธิฐานไว้ บ่อที่ ๔ ชื่อว่าเตชะเรืองทั่วหน้า พระยากูเวร หากอธิฐานไว้ บ่อที่ ๕ ชื่อว่าปอยข้าออกเป็นไท พระยากุมภัณฑ์หากอธิฐานไว้ บ่อที่ ๖ ชื่อว่า เรืองไรด้วยลาภ พระวิรุฬหะหากอธิฐานไว้ บ่อที่ ๗ ชื่อว่าผาบเมืองมาร พระยาไอศวรหากอธิฐานไว้ บ่อที่ ๘ ชื่อว่าวชิระปราการ ฤๅษีทั้งหากอธิฐานไว้ บ่อที่ ๙ หาญด้วยราคะ นางนาคแม่หม้ายหากอธิฐานไว้ตามตำนานท่านห้ามไม่ให้กินและอาบ บ่อที่ ๑๐ ชื่อว่าชำระหมู่กิเลสวิษณุกรรมหากอธิฐานไว้เพื่อไว้ให้สมณะพรหมได้กินได้อาบ บ่อที่ ๑๑ ชื่อว่า เป็นให้รู้ถัดถองในกองนักบวช พระยาอิทร์หากอธิฐานไว้บ่อที่ ๑๒ ชื่อว่าปองเอานิโรธเป็นที่สุด ท้าวมหาพรหมหากอธิฐานไว้ น้ำบ่อทั้ง ๑๑ บ่อนี้หากบุคคลใด ได้กินและอาบแล้วดังนั้นย่อมพ้นจากกังวลทั้งหลายแลให้สวด ชยนฺโตสามรอบก่อนแล้วจึงค่อยกินและอาบ

พระยาวิรุปักข์ ยังเนรมิตรสระน้ำใหญ่ไว้อันหนึ่งไว้ด้านทิศตะวันออกไกลจากพระมหาธาตุเจ้าประมาณ ๓๐ ชั่วขาธนู ให้ชมภูสิรินาค อยู่รักษา นาคตัวนั้นก็เฝ้ารักษาอยู่ในรูถ้ำซึ่งติดกับสระน้ำอันนั้น (ปัจจุบันนี้ไม่มีน้ำแล้ว) บุคคลใดได้บูชาชมภูสิรินาคตัวนั้น แล้วปรารถนาสิ่งใด ก็ย่อมสำเร็จแล

หลังจากพระพุทธเจ้าปรินิพพานไปแล้ว ๓๐๐ ปี ยังมีกัมมะปติสะโล เทวบุตรได้นำเอาไม้นิโครธมาปลูกไว้ที่บนดอยผาช้างมูบ (ช้างหมอบ) สูงได้ ๗ ศอก จตุสาขามี ๔ กิ่ง ไม้นิโครธมีร่มเงาใหญ่กว้างพอให้คนพักร่มได้ ๒๐ คน เมื่อใดจักมีท้าวพระยามหากษัตริย์องค์ จักอุปัฏฐากบำรุงให้เจริญรุ่งเรืองมากนักแล บุคคลใดปรารถนาอยากได้ลูกหญิง ชาย ให้เอาไม้ไปค้ำกิ่งด้านทิศตะวันออก อธิฐานหากจักได้ตามคำปรารถนาแล บุคคลใดอยากได้โลกิยะสมบัติ ในปัจจุบันให้นำเอาไม้ไปค้ำกิ่งด้านทิศเหนือ จักสมดังคำปรารถนาทุกประการแล

นับว่ากษัตริย์สิงหนวดติ ในนาคพันธ์โยนกนครชัยบุรีพระเจ้าแผ่นดินครองถึง ๔๖ รัชกาล พระเจ้าแผ่นดินแต่ละพระองค์ได้สร้างถาวรวัตถุฝากฝั่งไว้ในพระพุทธศาสนามากมาย เช่น พระสถูปเจดีย์วิหารเสนาสนะต่างๆ ทั้งในเมือง นอกเมือง ตามถ้ำ ตามเขา ภูดอย ไว้อย่างมากมาย แต่กาลเวลาผ่านพ้นช้านาน สาสนะวัตถุโบราณ เหล่านั้นก็เสื่อมสูญไปตามกาลสมัย เกิดจากภัยธรรมชาติบ้าง เกิดจากภัยสงครามบ้างในรัฐสมัยของพระเจ้ามหาชัยชนะธิราช ซึ่งเป็นพระเจ้าแผ่นดินองค์สุดท้ายในราชวงค์นี้ ได้มีเหตุการณ์อันคาดคิดไม่ถึงเกิดขึ้น คือนครโยนกชัยบุรีได้ถล่มลงใต้ดิน กลับกลายเป็นทะเลสาบไปปัจจุบันนี้อยู่ท้องที่บ้านห้วยน้ำราก อำเภอแม่จันมีคู เมืองโบราณเป็นบางส่วนที่ยังเหลือให้เห็นอยู่บ้าง

(คนปัจจุบันเรียกว่าเมืองหนอง) เวียงล่ม ไม่มีโอกาสที่เราจะได้เห็นวัดวาอารามในตัวกำแพงเมือง และในพระราชฐาน ที่เรามองเห็นสาสนะสถานนอกเมือง เช่นพระธาตุดอยตุง พระธาตุกู้แก้ว พระธาตุดอยเวา ถ้ำปลา ถ้ำผาจมและในที่ต่างๆ ซึ่งเป็นปูชนียวัตถุที่ยังหลงเหลืออยู่ แสดงให้เห็นว่าความเจริญรุ่งเรือง ของพระพุทธศาสนาในอดีตที่ผ่านพ้นมามีอย่างมากมาย จึงขอวิงวอนท่านทั้งหลายจงโปรดได้ช่วยกันรักษา สาสนวัตถุปูชนียสถาน โบราณสถานให้คงสภาพเดิมตลอดจนถึงวัฒนธรรมขนบธรรมเนียมประเพณีอันดี งาม จึงขอจบตำนานวัดพระมหาชินธาตุเจ้าดอยตุงไว้เพียงเท่านี้ฯ

พระธาตุเจ้าดอยตุง นับเป็นโบราณสถานอันเก่าแก่แห่งหนึ่งในภาคเหนือตามประวัติตำนานได้กล่าวไว้ว่าพระมหากัสสะปะเถรเป็นประธานฝ่ายสงฆ์ พระเจ้าผู้ครองนครนาคพันธ์โยนกชัยบุรีรัชกาลที่ ๓ แห่ง ราชวงศ์สิงหนวติ เป็นประธานพร้อมด้วยมุกขมนตรีเสวกอามาตย์ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินของพระองค์สร้างขึ้น เมื่อ พ.ศ. ๑๔๕๔ ต่อมาอีก ๑๐๐ ปี มีพระอรหันต์องค์หนึ่งชื่อว่า พระมหาชีรโพธิเถรได้นำเอาพระบรม สารีริกธาตุมามอบถวายให้พระเจ้ามังรานธิราชแล้วได้พร้อมใจกันนำเอาพระบรมธาตุขึ้นบรรจุไว้บนดอยตุง พร้อมได้ปฏิสังขรณ์องค์เดิม จากนั้นมาก็ไม่ปรากฏหลักฐานรายนามผู้บูรณะปฏิสังขรณ์ลุถึง พ.ศ. ๒๔๗๐ ครู บาศรีวิชัย นักบุญผู้ยิ่งใหญ่แห่งลำพูน พร้อมด้วยคณะศรัทธาชาวพุทธได้ทำการปฏิสังขรณ์องค์พระเจดีย์ วิหารพระประธาน กาลเวลาผ่านพ้นมานานวิหารและพระประธานก็ถูกภัยธรรมชาติครอบงำชำรุด ทรุดโทรมไปตามกาลเวลา

ส่วนองค์พระเจดีย์นั้นยังมีรูปทรงปกติดีอยู่ ต่อมาประมาณปี พ.ศ. ๒๔๙๙ ได้มีอุบาสิกาผู้หนึ่งอยู่ในจังหวัด พะเยา ชื่อว่านางทองคำ ฮั้นตระกูลได้มีกุศลเจตนาอันยิ่งใหญ่ ทำการลงรักปิดทองพระเจดีย์ทั้ง ๒ องค์ ให้เหลืองอร่ามต่อมาเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๐๐ องค์สรภาณมธุรส (บ๋าวเอิง) เจ้าอาวาสวัดสมณานัมบริหาร ก.ท.ม. พร้อมด้วยอุษาสิกา พระสาวก หมอชีวกโกมารภัจ ต่อมาเมื่อประมาณปี พ.ศ. ๒๕๐๗ ก็ได้มีการดำริ ในอันที่จะบรูณะองค์พระธาตุดอยตุงครั้งใหญ่ ซึ่งได้ใช้เวลาเตรียมการและหาทุนต่อเนื่องกันมาเป็นเวลา หลายปี ลุถึง พ.ศ. ๒๕๑๔-๒๕๑๖ จึงได้ดำเนินการก่อสร้างเสร็จไป ๑ องค์พระธาตุ ๒ วิหารหลวงที่ ประดิษฐานพระประธานสิงห์หนึ่งเชียงแสน ๓ พระประธานสิงห์หนึ่ง ซึ่งได้กราบทูลสมเด็จพระบรม โอรสาธิราชเสด็จมาเป็นองค์ประธานเททอง

ในการบรูณะครั้งนี้ได้มีการเปลี่ยนแปลงรูปทรงองค์พระเจดีย์กันใหม่ ออกแบบโดยอาจารย์ประกิต (จิตร์) ได้มีการบูรณะปฏิสังขรอีกหลายครั้ง

บัวบุศน์ องค์พระเจดีย์บุกระเบื้องโมเสคสีทอง มีซุ้มประดิษฐานพระพุทธรูป ๘ ซุ้ม มีฉัตรประดับทั้ง ๔ มุมดังที่เห็นปรากฏวันนี้ ต่อมาประมาณปี พ.ศ. ๒๕๓๕ ได้มีอุบาสกคนหนึ่ง ชื่อไศลยนต์ ศรีสมุทร์ เจ้าของและผู้จัดการตลาดแม่สาย ได้มีกุศลเจตนาอันแรงกล้าได้ทำการเทลานพระธาตุและพร้อมกันนั้นทางวัดก็ได้ทำการก่อสร้างรั้วรอบบริเวณลานพระธาตุอีกโสดหนึ่ง ปัจจุบันนี้องค์ พระธาตุเจ้าได้ทำการบูรณะใหม่ เมื่อ พ.ศ. 2550 เป็นทรงเจดีย์ทั้งสองพระองค์เหมือนเมื่อครั้งครูบาศรีวิชัย ได้สร้างไว้ในอดีต

สำหรับท่านขึ้นมานมัสการพระบรมธาตุเจ้าดอยตุงนั้น ท่านจะสังเกตเห็นว่าพระธาตุดอยตุงนั้นจะมีบริเวณ ๒ เขตด้วยกันคือขั้นบนนั้นจะเป็นเขตพุทธาวาส นับเอาตั้งแต่ประตูวัดที่มียักษ์นั่งถือขวานอยู่นั้นขึ้นไปท่านห้ามไม่ให้ใครทำสกปรกรุงรัง จากที่ประตูวัดลงมาเป็นเขตสังฆวาส เป็นที่อยู่พำนักพระสงฆ์องค์เณรและประชาชนทั่วไป

บูชาพระรัตนตรัย

อิมินา สักกาเรนะ พุทธัง อะภิปูชะยามิ

อิมินา สักกาเรนะ ธัมมัง อะภิปูชะยามิ

อิมินา สักกาเรนะ สังฆัง อะภิปูชะยามิ

บทกราบพระรัตนตรัย

อะระหัง สัมมาสัมพุทโธ ภะคะวา

พุทธัง ภะคะวังตัง อะภิวาเทมิ

(กราบ)

สะวากขาโต ภะคะวะตา ธัมโม

ธัมมัง นะมัสสามิ

(กราบ)

สุปะฏิปันโน ภะคะวะโต สาวะกะ

สังโฆ สังฆังนะมามิ

บทกราบพระรัตนตรัย

นะโม ตัสสะ ภะคะวะโต

อะระหะโต สัมมาสัมพุทธัสสะ

(๓ จบ)

คำนมัสการพระ
พุทธคุณ ธรรมคุณ สังฆคุณ

พุทธัง ชีวิตัง ยาวะ นิพพานัง สะระณัง คัจฉามิ
อิติปิโส ภะคะวา อะระหัง สัมมาสัมพุทโธ
วิชาจะระณะสัมปันโน สุคะโต โลกะวิทู
อะนุตตะโร ปุริสะทัมมะสาระถิ สัตถา
เทวะมะนุสสานัง พุทโธ ภะคะวาติ (กราบ) (๕๖)

ธัมมัง ชีวิตัง ยาวะ นิพพานัง สะระณัง คัจฉามิ
สะวากขาโต ภะคะวะตา ธัมโม สันทิฏฐิโก
อะกาลิโก เอหิปัสสิโก โอปะนะยิโก
ปัจจัตตัง เวทิตัพโพ วิญญูหิติ (กราบ) (๓๘)

สังฆัง ชีวิตัง ยาวะ นิพพานัง สะระณัง คัจฉามิ
สุปะฏิปันโน ภะคะวะโต สาวะกะสังโฆ
อุชุปะฏิปันโน ภะคะวะโต สาวะกะสังโฆ
ญายะปะฏิปันโน ภะคะวะโต สาวะกะสังโฆ
สามีจิปะฏิปันโน ภะคะวะโต สาวะกะสังโฆ
ยะทิทัง จัตตาริ ปุริสะยุคานิ อัฏฐะ
ปุริสะปุคคะลา เอสะ ภะคะวะโต สาวะกะสังโฆ
อาหุเนยโย ปาหุเนยโย ทักขิเณยโย อัญชะลี
กะระณีโย อนุตตะรัง ปุญญักเขตตังโลกัสสาติ
โลกัสสาติ (กราบ) (๑๔)

คำสวดทำนองสรภัญญะ
พระพุทธคุณ

องค์ใดพระสัมพุทธ สุวิสุทธสันดาน
ตัดมูลกิเลสมาร บ มิหม่นมิหมองมัว
หนึ่งในพระทัยท่าน ก็เบิกบานคือดอกบัว

ราคี บ พันพัว สุวคนธกำจร
องค์ใดประกอบด้วย พระกรุณาดังสาคร
โปรดหมู่ประชากร มละโอฆกันดาร
ชี้ทางบรรเทาทุกข์ และชี้สุขเกษมศานต์
ชี้ทางพระนฤพาน อันพ้นโศกวิโยทภัย
พร้อมเบญจพิธจักษุ จรัสวิมลใส
เห็นเหตุที่ใกล้ไกล ก็เจนจบประจักษ์จริง
กำจัดน้ำใจหยาบ สันดานบาปแห่งชายหญิง
สัตว์โลกได้พึ่งพิง มละบาปบำเพ็ญบุญ
ข้าฯ ขอประณตน้อม ศิระเกล้าบังคมคุณ
สัมพุทธการุณ- ญภาพนั้นนิรันดรฯ (กราบ)

คำสวดทำนองสรภัญญะ
พระธรรมคุณ

ธรรมะคือคุณากร ส่วนชอบสาธร
ดุจดวงประทีปชัชวาล
แห่งองค์พระศาสดาจารย์ ส่องสัตว์สันดาน
สว่างกระจ่างใจมล
ธรรมใดนับโดยมรรคผล เป็นแปดพึงยล
และเก้ากับทั้งนฤพาน
สมญาโลกอุดรพิสดาร อันลึกโอฬาร
พิสุทธิ์พิเศษสุกใส
อีกธรรมต้นทางครรไล นามขนานขานไข
ปฏิบัติปริยัติเป็นสอง
คือทางดำเนินดุจคลอง ให้ล่วงลุปอง
ยังโลกอุดรโดยตรง
ข้าขอโอนอ่อนอุตมงค์ นบธรรมจำนง
ด้วยจิตและกายวาจา (กราบ)

คำสวดทำนองสรภัญญะ
พระสังฆ์คุณ

สงฆ์ใดสาวกศาสดา	รับปฏิบัติมา
แต่องค์สมเด็จภควันต์	เห็นแจ้งจตุสัจเสร็จบรร ลุทางที่อัน
ระงับและดับทุกข์ภัย	โดยเสด็จพระผู้ตรัสไตร
ปัญญาผ่องใส	สะอาดและปราศมัวหมอง
เหินห่างทางข้าศึกปอง	บ มิลำพอง
ด้วยกายและวาจาใจ	เป็นเนื้อนาบุญอำไพ ศาลแต่โลกัย
และเกิดพิบูลย์พูนผล	สมญาเอารสทศพล
มีคุณอนนต์	เอนกจะนับเหลือตรา
ข้าฯ ขอนบหมู่พระศรา	พกทรงคุณา
นุคุณประดุจรำพัน	ด้วยเดชบุญข้าอภิวันท์
พระไตรรัตน์อัน	อุดมดิเรกนิรัตสัย
จงช่วยขจัดโพยภัย	อันตรายใดใด
จงดับและกลับเสื่อมสูญ	

การไหว้พระในบ้าน (พ่อ-แม่)

เมื่อเราไหว้พระรัตนตรัยแล้ว ก่อนนอนทุกวันพึงไหว้พ่อแม่ ผู้เป็นพระในบ้านซึ่งมีพระคุณอันยิ่งใหญ่แก่เรา โดยพนมมือขึ้นรำลึกถึงพระคุณของท่าน กล่าวคำไหว้ดังนี้

"มัยหัง มาตาปิตู นังวะ ปาเทสุ วันทามิ สาทะรัง"

กราบ ๑ ครั้ง

นึกถึงพ่อแม่และนึกเห็นตัวเราหมอบกราบแทบเท้าท่านทั้งสอง

บทแผ่เมตตาแก่ตนเอง

อะหัง สุขิโต โหมิ ขอให้ข้าพเจ้ามีความสุข

นิททุกโข โหมิ ปราศจากความทุกข์

อะเวโร โหมิ ปราศจากเวร

อัพยาปัชโฌ โหมิ ปราศจากอุปสรรคอันตรายทั้งปวง

อะนีโฆ โหมิ ปราศจากความทุกข์กายทุกข์ใจ

สุขี อัตตานัง ปะริหะรามิ มีความสุขกายสุขใจ
รักษาตนให้พ้นจากทุกข์ภัยทั้งสิ้นเถิด

แผ่เมตตาให้สรรพสัตว์

สัพเพ สัตตา สัตว์ทั้งหลายที่เป็นเพื่อนทุกข์
เกิดแก่เจ็บตาย ด้วยกันทั้งหมดทั้งสิ้น

อะเวรา โหนตุ จงเป็นสุขเป็นสุขเถิด
อย่าได้มีเวรแก่กันและกันเลย

อัพะยาปัชฌา โหนตุ จงเป็นสุขเป็นสุขเถิด
อย่าได้มีการเบียดเบียนซึ่งกันและกันเลย

อะนีฆา โหนตุ จงเป็นสุขเป็นสุขเถิด
อย่าได้มีความทุกข์กาย ทุกข์ใจเลย

สุขี อัตตานัง ปะริหะรันตุ จงมีความสุขกาย
สุขใจ รักษาตนให้พ้นจากทุกข์ภัยทั้งสิ้นเถิด

บทแผ่ส่วนกุศล

อิทัง เม มาตาปิตูนัง โหตุ
สุขิตา โหนตุ มาตาปิตะโร

ขอส่วนบุญนี้จงสำเร็จแก่มารดาบิดาของข้าพเจ้า
ขอให้มารดาบิดาของข้าพเจ้ามีความสุข

อิทัง เม ญาตินัง โหตุ
สุขิตา โหนตุ ญาตะโย

ขอส่วนบุญนี้จงสำเร็จแก่ญาติทั้งหลายของข้าพเจ้า
ขอให้ญาติทั้งหลายของข้าพเจ้ามีความสุข

อิทัง เม คุรูปัชฌายาจริยานัง โหตุ
สุขิตาโหนตุ คุรูปัชฌายาจริยา

ขอส่วนบุญนี้จงสำเร็จแก่ครูอุปัชฌาย์อาจารย์ของข้าพเจ้า
ขอให้ครูอุปัชฌาย์อาจารย์ของข้าพเจ้ามีความสุข

อิทัง สัพพะเทวะตานัง โหตุ
สุขิตา โหนตุ สัพเพ เทวา

ขอส่วนบุญนี้จงสำเร็จแก่เทวดาทั้งหลายทั้งปวง
ขอให้เทวดาทั้งหลายทั้งปวงมีความสุข

อิทัง สัพพะเปตานัง โหตุ
สุขิตา โหนตุ สัพเพ เปตา

ขอส่วนบุญนี้จงสำเร็จแก่เปรตทั้งหลายทั้งปวง
ขอให้เปรตทั้งหลายทั้งปวงมีความสุข

อิทัง สัพพะเวรีนัง โหตุ
สุขิตา โหนตุ สัพเพ เวรี

ขอส่วนบุญนี้จงสำเร็จแก่เจ้ากรรมนายเวรทั้งหลายทั้งปวง
ขอให้เจ้ากรรมนายเวรทั้งหลายทั้งปวงมีความสุข

อิทัง สัพพะสัตตานัง โหตุ
สุขิตา โหนตุ สัพเพ สัตตา

ขอส่วนบุญนี้จงสำเร็จแก่สัตว์ทั้งหลายทั้งปวง
ขอให้สัตว์ทั้งหลายทั้งปวงมีความสุขทั่วหน้ากันเทอญ

กรวดน้ำให้เจ้ากรรมนายเวร

ข้าพเจ้าขออุทิศบุญกุศล

จากการเจริญภาวนานี้ ให้แก่

เจ้ากรรมนายเวรทั้งหลายของข้าพเจ้า

ที่ข้าพเจ้าได้เคยล่วงเกินท่านไว้

ตั้งแต่อดีตชาติจนถึงปัจจุบันชาติ

ท่านจะอยู่ภพใดหรือภูมิใดก็ตาม

ขอให้ท่านได้รับผลบุญนี้

แล้วโปรดอโหสิกรรม

และอนุโมทนาบุญแก่ข้าพเจ้า

ด้วยอำนาจผลบุญนี้ด้วยเทอญ.

รายชื่อผู้ร่วมโมทนาบุญ
ปี 2553
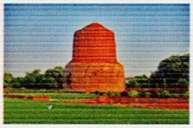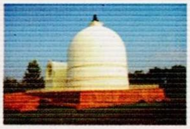
1. บริษัทอินโฟกัลเซอร์วิส จำกัด
2. นายณัฐ สุตพรหม
3. นายณัฐดิษฐ์ ฐตธีรโรจน์
4. นางสาวภัทรานิษฐ์ ภูริเศรษฐพงศ์
5. นายนิกรณ์ ดีใส
6. นางสาวณสีนีย์ ฐิตธีรโรจน์
7. นายนันทภพ สุคนธมัต
8. เด็กชายณัฐพิพัฒ สุคนธมัต
9. เด็กหญิงณัฐรินทร์ ฐิตธีโรจน์
10. เด็กชายพชรพงศ์ ฐิตธีรโรจน์
11. เด็กชายธัชพงศ์ ฐิตธีรโรจน์
12. บริษัท แม่วังสื่อสารแอนด์ซัพพลาย จำกัด
13. คุญดวงนภา ก้อนทอง และครอบครัว
14. คุณเบ็ญจารัตน์ สมบูรณ์
15. บริษัท ไอ-ไดเร็คท์โบรกเกอร์ จำกัด
16. คุณชวาล โสภณพนิช
17. คุณนาฏวรรณ อ่อวิเชียร
18. บริษัท อมตะสตีล กรุ๊ป จำกัด
19. นายอัครวงศ์-นางรภัสสร อภิรัศมีชัยกิจ และครอบครัว
20. นางสาววรินทร์ธรา อภิรัศมีชัยกิจ
21. บริษัท ไรวินทร์เมททัลซัพพลาย จำกัด
22. คุณกมลทิพย์ เมธีธนวิจิตน์ และครอบครัว
23. คุณไรวินทร์ เมธีธนวิจิตน์
24. นายสมพร-นางสุนีย์รัตน์ พัฒนสุพงศ์ และครอบครัว
25. นางสาวสุพัตรา พวงมณี
26. คุณกชกร ตริเลิศวงศ์ และครอบครัว
27. ร้านเดียร์โฟน
28. ร้านอุ้ยทาโมบาย
29. ร้านเก่งโมบาย
30. นางมณีนุช แซ่โง้ว และครอบครัว
31. คุณอารีย์ แซ่ตั้ง และครอบครัว
32. คุณสุนีย์ ปีติวิวัฒน์ และครอบครัว
33. บริษัท เพิ่มพูนอินเตอร์เทรด จำกัด
34. คุณมณีกานต์ ทุกูลพาณิชย์ และครอบครัว
35. คุณสันติ-คุณอุษณีย์ กวรังศิริพร และครอบครัว
36. คุณสุวรรณี ธีรเจริญชัย และครอบครัว
37. คุณเมธัญกาญจน์ ชานลมัชฌการุณย์
38. คุณกนกพร ฐิตธีรโรจน์